

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

TREBALL FINAL DE GRAU EN MESTRE/A D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA

Àlbum i migració: una aproximació des de l'obra "Migrants" d'Issa Watanabe.

Nom de l'alumne/a: Martí Sales, Laura

Nom del tutor/a de TFG: Aguilar Ródenas, Consol

Àrea de Coneixement: Didàctica de la Llengua i la Literatura. Departament de Pedagogia i Didàctica de les Ciències Socials de la Llengua i la Literatura.

Curs acadèmic: 2019/2020

AGRAÏMENTS

A Consol Aguilar Ródenas, la meua tutora del TFG i professora de l'assignatura Didàctica de la Llengua i la Literatura, per la seua implicació, predisposició i compromís. Per cada consell encertat, per la seua paciència inesgotable i per ajudar-me a créixer de forma professional i personal.

A la meua família, per confiar en les meues capacitats i no permetre que em donés per vençuda.

ÍNDIX

1. Conceptes Claus	1
2. Justificació personal de l'elecció del meu tema de TFG. Relat de vida	1
3. Objectius d'aquest TFG	2
4. Com es vertebra aquest TFG?	3
5. Necessitat de formació en il·lustració en la preparació inicial dels Mestres	3
6. Necessitat de formació en LIJ en la formació inicial dels mestres: criteris per seleccionar LIJ de qualitat literària i estètica	4
7. Què és un àlbum?	5
8. Per què he escollit aquest àlbum?	7
9. El meu àlbum	8
9.1 Biografia de l'autora i il·lustradora	8
9.2 Síntesi de l'àlbum	10
9.3 Anàlisi de l'àlbum	11
10. A l'escola: una experiència de lectura crítica a 3r curs de primària	14
10.1 Abans d'anar: què fer?	14
10.2 A l'escola: Lectura i Tertúlia Literària posterior	15
11. Relat de vida després d'enllestir el TFG	16
12. Bibliografia i recursos web	18
13. Annex 1: Legislació	21
14. Annex 2: Anàlisi dels textos i les il·lustracions de l'àlbum	22

1. Conceptes Claus

LIJ; Àlbum; Migració; Drets Humans; Llibertat; Refugiats; Lluita; Educació Literària; Aprenentatge Dialògic; Lectura Crítica

2. Justificació personal de l'elecció del meu tema de TFG. Relat de vida

Per poder explicar i justificar l'elecció d'aquest TFG és necessari fer un recorregut per la meua vida literària. El primer contacte amb la lectura és un moment molt important en la vida dels xiquets i les xiquetes, ja que el fet de llegir els permetrà descobrir un nou món ple de sensacions i coneixements. Així doncs, és fonamental que els llibres o textos escollits despertin l'interès dels xiquets i de les xiquetes, i sobretot les ganes de millorar per tal de poder anar augmentant la qualitat i el nivell de les lectures.

Durant l'etapa d'Educació Primària, el meu interès per la lectura era escàs i fins i tot nul. D'aquesta forma, no vaig aconseguir tindre un hàbit de lectura ni les ganes necessàries per a poder gaudir dels llibres. Per aquest motiu, va ser essencial la implicació de la meua família, tant dels meus pares i germà com del meu oncle. Van aconseguir mostrar-me el valor de la lectura i a apreciar el fet de poder tindre un llibre entre les meues mans. Vinc d'una família de classe treballadora, la qual ha aconseguit superar tots els obstacles que la vida ha interposat en el seu camí. Són el clar exemple de la superació, la lluita i la perseverança perquè cap impediment els ha aturat mai.

Durant la meua infantesa, el meu oncle va ser la meua "font literària" i el que em va ajudar a escollir els gèneres literaris que despertaren la meua passió lectora. Treballava al "*Círculo de lectores*", per la qual cosa tenia accés a moltes col·leccions de llibres infantils i juvenils. Els meus pares van decidir, que mensualment rebria un llibre escollit per mi. D'aquesta forma, aconseguia llegir llibres que eren del meu gust i que no suposaven una obligació com els de l'escola. Gaudia amb els llibres triats per mi, però ho passava vertaderament mal amb els de l'escola ja que la biblioteca d'aula tenia la típica col·lecció de "*El Barco de vapor*" amb llibres molt avorrits. Així doncs, va ser fonamental "*El círculo de lectores*" per desenvolupar la meua eficàcia i motivació per la lectura.

L'etapa d'Educació Secundària va significar un punt d'inflexió, ja que fins batxillerat no vaig trobar el sentit al tipus de lectures que realitzàvem de forma obligada. Aquest buit, va finalitzar, gràcies a una mestra de valencià que ens va transmetre la seua passió per la literatura i pels autors i autores valencianes. Vaig comprendre la importància de lluitar per la nostra llengua i sobretot per les nostres arrels.

Una vegada convertida en estudiant universitària vaig conèixer diversos tipus de lectures, com per exemple els articles científics els quals no els considerava vertaderament lectures. Dins d'aquest període, és de vital importància la meua primera estada en pràctiques, ja que és un dels factors més

rellevants en l'elecció del meu TFG. Durant l'estada en pràctiques vaig descobrir per primera vegada els llibres àlbum i més concretament "El viatge" de Francesca Sanna. Aquest llibre va despertar en mi inquietuds i sentiments desconeguts. Per primera vegada, vaig observar com xiquets i xiquetes de curta edat podien comprendre una situació complicada com la dels refugiats a través d'un llibre. D'altra banda, l'assignatura de Didàctica de la Llengua i la Literatura Catalana, em va il·lustrar i ensenyar a donar-li valor a la LIJ. A més a més, considere essencial el fet de poder dur a terme el TFG de forma teòrica, pràctica i professionalitzadora. És una gran oportunitat per comprovar l'èxit del nostre treball i veure reflectides en la realitat el nostre esforç i dedicació.

És necessari escollir allò que et fa feliç i t'ajuda a ser tu mateix i a créixer com a persona. Així doncs, aquest TFG em permetrà transmetre la meua il·lusió, passió i lluita per la literatura i la llengua sent jo mateixa sense cap tipus de prejudici.

3.Objectius d'aquest TFG

- 1- Aprofundir en l'àlbum des de l'anàlisi en profunditat de text i il·lustració, perquè interactuen per a la construcció del sentit.
- 2- Desenvolupar la nostra formació lligada a la selecció de llibres de LIJ des de criteris literaris i estètics.
- 3- Enfortir la nostra educació literària des d'un ús literari de LIJ i no des de l'utilitarisme curricular.
- 4- Des de la tria d'un àlbum de qualitat literària i estètica, a més, ser capaç de relacionar amb un tema social de tractament necessari i urgent com és la migració.
- 5- Treballar el TFG des d'un coneixement no fragmentat relacionant teoria, pràctica i professionalitzadora d'una manera integrada.
- 6- Implementar des de la LIJ la reflexió i defensa dels drets humans des del contingut legislatiu.

Aquest TFG implementa dins de l'aula, a partir de l'educació literària, d'un llibre de qualitat literària i estètica, la següent legislació:

En primer lloc, la Llei 27/2005, de 30 de novembre, de foment de l'educació i la cultura de la pau¹.

Article 2. Punts 1 i 2

En segon lloc, el Programa de les Nacions Unides: Objectius de Desenvolupament Sostenible 2030 (2015)². Objectiu 4.

En tercer lloc, la Declaració dels Drets Humans, del 10 de desembre de 1948, Assemblea General de les Nacions Unides³, articles 2 , 3, i 26 punt 2.

¹ https://www.boe.es/boe_catalan/dias/2005/12/16/pdfs/A02819-02820.pdf

² <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/objetivos-de-desarrollo-sostenible/>

³ <https://www.un.org/es/universal-declaration-human-rights/>

En quart lloc, la Convenció sobre els Drets del Xiquet i la Xiqueta (1989)⁴, articles 28.1.a. i 29.1.a.b.c. En cinquè lloc, Decret 108/2014, de 4 de juliol, del Consell, pel qual estableix el currículum i desplega l'ordenació general de l'Educació Primària a la Comunitat Valenciana⁵, article 23 punt 3.

4.Com es vertebrava aquest TFG?

Per tal de treballar de manera no fragmentada el contingut del TFG, està estructurat en tres parts: teòrica, pràctica i professionalitzadora. D'aquesta manera, cadascuna de les parts es complementen entre si. La part teòrica, inclourà la necessitat d'una correcta formació conceptual quant a l'àlbum i la literatura infantil i juvenil (LIJ).

En la part pràctica, es realitzarà l'anàlisi de l'àlbum, per aprendre a analitzar tant el text, com la il·lustració, com la seua interacció i, així tenir criteris en el futur per poder fer una selecció de llibres a l'aula que pugui garantir la qualitat literària i estètica, i concretament de l'àlbum. Finalment en la part professionalitzadora, es farà una proposta concreta per implementar a l'aula la lectura i treball al voltant de l'àlbum que he triat.

5.Necessitat de formació en il·lustració en la preparació inicial dels Mestres

Durant la meua formació universitària, la il·lustració, no ha sigut tractada ni presentada com un element clau per a la correcta interpretació de la lectura. A partir de l'últim curs, en l'assignatura de Didàctica de la Llengua i la Literatura Catalana, centrada en la LIJ, vaig poder atorgar la vàlua i la importància necessària que requereix l'estudi i coneixement de la il·lustració en la formació en educació literària d'un mestre, d'una mestra.

La il·lustració és imprescindible en la formació en LIJ perquè en el cas de l'àlbum, imatge i text interactuen en la formació del sentit per part del lector o lectora. Com afirma Teresa Durán (2005:239): "Podríamos definir la ilustración como una imagen narrativa persuasiva".

Aquesta definició es troba fortament arrelada amb el poder de la il·lustració en els llibres àlbum.

La manca de formació en il·lustració en l'àmbit educatiu posa de manifest les dificultats a l'hora de seleccionar llibres i potenciar la lectura infantil. S'ignora el poder narratiu que té la il·lustració, excloent el seu valor estètic, crític i comunicatiu. Aquest menyspreu de la il·lustració provoca la pèrdua de la capacitat de comprensió de les imatges. Es perd la noció d'allò que esdevé al voltant de la il·lustració, disminuint la immersió progressiva en la cultura de la il·lustració i atorgant-li un valor negatiu. Assenyala Ana Díaz-Plaja (2002):

El mundo de la imagen es tradicionalmente visto como el territorio del que se debe rescatar a los niños para que pasen al 'verdadero mundo de la cultura', el de la letra impresa. Se ve con

⁴ <https://www.un.org/es/events/childrenday/pdf/derechos.pdf>

⁵ https://www.dogv.gva.es/datos/2014/07/07/pdf/2014_6347.pdf

preocupación que los niños 'sólo miren dibujos' cuando hojean un libro y se considera un logro de madurez el abandono de los libros ilustrados por unos libros con más texto y menos colorines y distracciones. (p.17)

Així doncs, és necessari establir eixos de comunicació per tal que la il·lustració siga un llenguatge narratiu.

A través de la percepció i detecció d'elements propis del llenguatge narratiu, l'alumnat podrà familiaritzar-se amb la il·lustració i percebre o crear la realitat. D'aquesta manera es desenvoluparan habilitats bàsiques de socialització per poder reconèixer, identificar i imaginar les seues pròpies experiències. A més a més, és essencial aconseguir de forma progressiva el desenvolupament del sentit estètic i artístic a través de les imatges com afirma Verouschka Freixas (2011): "las imágenes pueden y deben tener un alto sentido estético, y pueden servir para despertar una temprana sensibilidad hacia la belleza y por qué no, hacia el Arte, una educación hacia lo estético".

6.Necessitat de formació en LIJ en la formació inicial dels mestres: criteris per seleccionar LIJ de qualitat literària i estètica

En l'actualitat ens trobem immersos en una societat presumptuosa i vanitosa on es creu que es té coneixements en la majoria dels àmbits acadèmics. Dins de la formació lectora i de l'educació literària hi ha moltes carències a l'hora de fomentar la lectura entre els primers lectors i lectores. Isabel Tejerina (2005:293) afirma: "el rechazo hacia la lectura podría extenderse fácilmente a la propia literatura". A més a més, el rebuig de la lectura va lligat a un mal plantejament escolar i a una mala formació en Literatura Infantil i Juvenil (LIJ).

Aquest fet, evidencia la necessitat de la formació dels futurs-es mestres, els quals han de ser capaços de pal·liar les dificultats de l'alumnat. La falta de formació en LIJ provoca un pèssim enfocament de l'hàbit lector en l'etapa escolar. És necessari tenir criteris de selecció, Consol Aguilar (2018) assenyala: "es necesario un profesorado competente, bien formado en LIJ, capaz de seleccionar libros de incuestionable calidad literaria y, además, estética (imprescindible, por ejemplo en álbums o novelas gráficas)".

Com a mestra és indispensable saber diferenciar allò que és literatura del que no ho és. És necessari fer ús del poder crític per tal de no caure en la mediocritat literària i no imposar el teu criteri a l'alumnat.

A més a més, tenint en compte les seues necessitats, gustos i l'etapa evolutiva en que es troben s'aconseguirà una selecció de llibres adequats, tal i com argumenta Tejerina (2005):

En el fenómeno de la recepción infantil también es importante tener en cuenta que el niño no es un ser estático, sino que atraviesa un proceso evolutivo. De acuerdo con las diferentes etapas de su desarrollo, sus capacidades, gustos y necesidades en todos los órdenes varían. (p.286)

És necessari adaptar-nos a les emocions de l'alumnat i aconseguir que la lectura forme part de la seua vida. Tejerina (2005) remarca:

El hábito lector también posee gran prestigio social y educativo porque es un instrumento formidable para la formación intelectual, moral, afectiva y, por supuesto, estética: desarrolla la creatividad y cultiva la inteligencia, estimula la imaginación, despierta y fomenta la sensibilidad, provoca la reflexión y favorece la capacidad crítica, enriquece el léxico y la expresión oral y escrita... Ofrece, en fin, la posibilidad de un enriquecimiento personal constante y es un factor clave en el éxito de los estudios. (p.190)

Així doncs, com a docents, hem d'aconseguir saber distingir i valorar la LIJ de qualitat literària i estètica, Elsa Aguilar (2010) assenyala: "Literatura infantil y juvenil no es la que se escribe para niños, sino la que los niños hacen suya". Cal ser capaços de motivar els i les alumnes per tal d'oferir-los noves experiències i afavorir el desenvolupament dels seus sentiments, inquietuds i somnis més íntims. Ana Garralón (2008) afirma:

Como docentes, bibliotecarios y padres o madres tenemos la responsabilidad de dar libros de calidad, de hacer que la experiencia de la lectura sea entrar a un mundo inesperado, sorprendente, donde las palabras juegan con ritmos y sonidos, donde la ilustración atrapa la mirada mientras queremos pasar página para ver donde continúa la historia.

7. Què és un àlbum?

L'àlbum, és una obra literària, artística i estètica que pot anar dirigida al públic infantil, a l'adult o a tots dos. Román Belmonte (2016) remarca que l'àlbum conté un discurs poètic creat amb llenguatges i tècniques artístiques que depenen de la intencionalitat dels continguts que es volen transmetre. També menciona que el grau de complementarietat entre la imatge i el text és elevat, ja que existeix una relació interdependent, de simbiosi. És a dir, a l'àlbum hi ha interacció text-imatge en la construcció del sentit del que es narra.

És impossible la comprensió global de l'àlbum si una de les parts desapareix i es perd l'enteniment i la interiorització del missatge. Ana Díaz-Plaja (2002) assenyala:

El libro ilustrado propone un tipo determinado de lectura en la que dos códigos, uno espacial –la ilustración- y otro temporal -el texto-, se yuxtaponen creando una interrelación que es algo más que una mera suma. La imagen limita la afirmación que contienen las palabras, pero, al mismo tiempo, la amplía; llena vacíos de información y, al mismo tiempo, abre el significado a nuevos códigos gráficos y estéticos. Unos nuevos significados que no siempre van dirigidos a los primeros lectores, sino que piden una madurez lectora y de conocimiento estético dirigida a lectores mayores. (p.221)

La convivència del text i de les imatges, aconsegueix dotar a l'àlbum d'un alt poder de significació com menciona Freixas, (2011):

Texto e imagen enriquecerán al lector con un mensaje que transmitirá a la humanidad valores que desea ver, leer o escuchar: sinceridad, amistad, costumbres, cultura, magia, misterio, sueños, libertad, anhelos, traspasando las barreras de idiomas, credos y razas.

L'àlbum és el mitjà per excel·lència de la il·lustració, evolucionant com a gènere literari objecte estètic de les arts visuals. Es generen diversos nivells de significació, treballant la intel·ligència emocional i obrint pas a les inquietuds del lector/-a, tal i com afirma José Rosero,(2010):

El libro álbum es un género más abierto que permite la exploración fuera de lo que habitualmente se conoce como libro infantil, ya que su importancia radica en el uso de textos e imágenes que se complementan de formas diferentes y que permiten distintos niveles de significación. (p.5)

En l'àmbit acadèmic M. Dolors Olivé (2011) destaca el seu poder de motivació, ja que beneficia la capacitat comprensió de l'alumnat i capta la seua atenció. També menciona que es tracta d'una eina educativa sintètica que potencia el desenvolupament estètic i emocional, la qual cosa beneficia l'expressió de sentiments en situacions conflictives per a poder resoldre-les. Finalment, Olivé (2011:5) remarca:

Quina millor forma que l'ús de l'àlbum il·lustrat per a treballar l'animació i la comprensió lectores a la vegada que la resolució de conflictes relacionats amb les vivències i les emocions dels alumnes d'aquestes edats? (p.5)

Irene Sabino (2010) remarca que és essencial tenir cura en l'elecció del format, de la tipografia, dels ambients i dels personatges presentats i de la relació text-imatge.

L'àlbum és una eina idònia per a que l'alumnat s'endinse en el món de la lectura des d'obres de qualitat literària i estètica. Aconsegueix, a més, tractar temes d'actualitat, universals i transversals com el sexisme, la migració, el gènere o la desigualtat d'una forma clara. Ana Nebreda (2015) assenyala:

Algunos libros álbum son medios para hacer que el lector piense y reflexione, su lectura desemboca en un debate interpretativo y en argumentos sobre temas difíciles, de tensión social o simplemente, cercanos a lo que vivimos o a lo que nos cuestionamos.

Cal destacar que dins de la varietat dels àlbums, existeix l'àlbum sense text. Aquest tret característic no afecta a la seua vàlua ja que com assenyala Arizpe, Evelyn (2018): "el libro álbum, con o sin palabras, puede ser uno de los mejores "maestros" para desarrollar la competencia visual". Davant la lectura dels àlbum sense text sorgeixen interrogants com els que assenyala Arizpe (2018): "¿Pero qué sucede cuando un libro álbum no tiene palabras, es decir, cuando, aparentemente, el juego sucede sólo con las imágenes? ¿Cómo logra el lector reconstruir la historia plasmada sin el apoyo de un texto escrito?". L'àlbum sense text no necessita paraules per ser comprés, sinó el desenvolupament de les habilitats que destaca Suzy Lee (2017):

El lector tal vez no esté acostumbrado a los libros sin palabras. Aunque las imágenes son más intuitivas, eso no significa necesariamente que resulten más sencillas de comprender. Para leer álbumes ilustrados sin palabras son necesarias unas habilidades deductivas básicas y la capacidad de comprender los códigos y señales de las imágenes.

Així doncs, no existeix cap tipus d'impediment per poder gaudir i apreciar la qualitat estètica i literària d'un àlbum sense text, Arizpe (2018) assenyala:

Un "libro álbum sin palabras" puede definirse como una narración donde la imagen visual carga el peso del significado y donde la ausencia de palabras no es un simple artificio, sino es relevante y concuerda con la historia y la temática.

8.Per què he escollit aquest àlbum?

El període de realització de la meua estada en pràctiques va ser un moment clau per a comprendre el meu paper com a mestra. Durant el període de formació acadèmica havia observat milers de vegades a través d'una pantalla com fer servir diverses metodologies, recursos o eines per a treballar temes tabú. A simple vista, semblava senzill, però havia rebut la formació idònia en literatura infantil i juvenil per poder seleccionar llibres de qualitat literària i estètica que potenciaren el desenvolupament del pensament crític?

Aquest interrogant va ser resolt gràcies a la formació en LIJ i il·lustració rebuda en DLL. Sense aquesta formació no haguera pogut escollir un àlbum de qualitat literària i estètica i per tant no haguera sigut possible realitzar aquest TFG. A partir d'aquest moment, i amb la formació adequada, vaig observar durant la meua estada en pràctiques la importància d'escollir amb criteri àlbums de qualitat que potencien les idees i la reflexió de l'alumnat.

Vaig comprendre que es subestima les necessitats de l'alumnat, ja que són tan vàlids com les persones adultes o més per a tractar qualsevol tipus de tema. Tan sols és necessari adequar-se a l'alumnat i ells a tu, establint així una relació d'aprenentatge bidireccional. A més, és essencial triar literatura de qualitat. Issa Watanabe, l'autora de l'àlbum que he triat, (2019) afirma:

Estoy convencida de que es importante hablar de estos temas con los niños, se puede hablar de todo con ellos si se utiliza un lenguaje apropiado. Los solemos proteger demasiado y son parte de nuestra sociedad; ellos también viven experiencias que no son agradables y los libros son catalizadores de estas cosas.

L'alumnat no pot obviar allò que passa al seu voltant, perquè no se'ls està protegint sinó que s'està prohibint que creen la seua pròpia identitat a través del pensament crític. La migració i la situació dels refugiats és un fet que estan vivint en primera persona, convivint amb companys i companyes

que han hagut d'abandonar la seua llar per buscar un nou lloc digne on viure segurs i en pau. Per aquest motiu, tal i com assenyala Carolina López (2015):

La “garra de la guerra” no solo hiere a Occidente. No tenemos más que pensar en las oleadas de inmigrantes que llegan a nuestro continente, nuestro país y nuestra ciudad, en busca del refugio que su estado, en plena lucha de intereses, no les puede garantizar (p.7)

L'Organització Internacional de la Migració (OIM) estima que en el món hi ha al voltant de 70,8 milions de refugiats, escapant de la guerra, la persecució i de conflictes bèl·lics, segons l'últim informe de l'agència de l'ONU per als refugiats. L'àlbum escollit, *Migrants*, permet comprendre a la perfecció aquesta situació tan dura i difícil, és a dir, el llarg camí que han de recórrer en una única direcció que finalitza amb la consecució de la pau i la felicitat. Conèixer la problemàtica de la guerra i les seues conseqüències en la vida dels refugiats, permet a l'alumnat desenvolupar el pensament crític propi tal i com assenyala José Luis Polanco (2000:22): “Hay mucha y buena literatura para niños y jóvenes que refleja adecuadamente el problema de la guerra, dejando testimonio de tanta tragedia y ayudando a pensar a los jóvenes lectores”. A més a més, Consol Aguilar (2004:1) assenyala: “Giroux nos recuerda que hay que educar al estudiantado para pensar críticamente, asumir riesgos y resistir formas de opresión identificando el vínculo entre el aprendizaje y el cambio social”.

9.El meu àlbum.

L'àlbum *Migrants* il·lustrat per Issa Watanabe, es caracteritza per l'absència de lletra i el gran poder de les il·lustracions. L'objectiu principal és treballar el tema dels refugiats d'una forma original, és a dir, a través de la lectura de l'àlbum i apreciament de l'estètica de les il·lustracions. Està constituït per 38 pàgines a doble cara que faciliten la visualització i comprensió de les il·lustracions.

Utilitza escenaris concrets com el bosc o la mar camuflats entre la foscor. Els protagonistes, són il·lustrats amb tota mena de colors clars sota aquests fons, per tal de crear una doble sensació, d'emotivitat i esperança. Antònia Justícia (2020) remarca: “Sus dibujos, coloridos sobre fondo negro, no son angustiosos. Dramáticos y turbadores, sí. Emotivos también”. D'aquesta manera recrea fidelment, les penúries viscudes pels refugiats fins aconseguir una nova llar on viure en pau amb les seues famílies.

9.1 Biografia de l'autora i il·lustradora.

L'autora de l'àlbum *Migrants* és Issa Watanabe. Issa Watanabe va nàixer a Lima, Perú en l'any 1980⁶. Filla de mare il·lustradora i pare poeta va mostrar des de ben petita el seu interès per l'art i la literatura tal i com menciona Paredes, Bryan (2019):

⁶ <https://www.lavanguardia.com/cultura/culturas/20200228/473806483715/cuentos-infantiles-migracion-issa-watanabe-migrantes.html>

Issa Watanabe creció rodeada de arte cuando era pequeña: en su casa miraba dibujar a su madre Gredna Landolt, mientras que su padre José Watanabe Varas escribía poemas. Este acercamiento hizo que mantuviera su constancia en el dibujo, como lo hacen todos los niños al inicio, hasta convertirse en una de las más importantes ilustradoras de libros para niños del país.

Va estudiar Lletres en la Universitat Catòlica de Lima i va realitzar diversos cursos d'arts, d'il·lustració i d'història de l'art en l'Escola de Disseny de Mallorca⁷.

En l'entrevista realitzada per Amet Aguirre (2019), Issa watanabe assenyala que la il·lustració: “Es algo con lo que he vivido desde chiquita, ha sido mi manera de expresión, de comunicación, de esconderme muchas veces cuando las cosas se ponían feas afuera”. A través del dibuix ha aconseguit transmetre els seus pensaments i idees fermes, ja que recalca que permet crear i transformar coses que no estan establertes en el món real. La il·lustradora també assenyala que el dibuix té el poder de canviar la vida (Aguirre 2019): “La cambia, la transforma. Tiene la capacidad de crear algo que no está determinado en el mundo real y concreto”.

La temàtica dels seus àlbums es basa en temes considerats tabú o difícils de tractar per la societat. Per aquest motiu, considera que no ha de sotmetre's a les imposicions o les idees preconcebudes i ha de plasmar en els seus treballs allò que vertaderament és real i succeeix en les nostres vides amb tota naturalitat. La il·lustradora afirma (Aguirre, 2019):

Es difícil tratar de acomodarnos a los patrones culturales, sociales, a las imposiciones. Sin un lugar desde donde puedes mirar creativamente el mundo, estamos fregados. Todos tenemos esa capacidad de mirar al mundo; si no, sería todo gris y triste.

És més, són les persones adultes les que imposen el seu criteri i decideixen el que és adequat tractar en la literatura i el que no, Issa Watanabe assenyala (Aguirre 2019):

No es algo correcto y todas esas cosas que la sociedad nos hace sentir es un problema de adultos. Para los niños no es un problema. Todo: el racismo, el clasismo, la homofobia, el machismo no son problemas de niños. Pero se los metemos a los niños tristemente. Hay otros temas más difíciles, como las guerras, la violación, los asesinatos.

D'altra banda Watanabe també defensa la idea que la il·lustració ha d'estar enfocada a les necessitats dels xiquets i de les xiquetes i no a les de l'autor. Tal i com remarca la il·lustradora (Aguirre 2019): “Hay muchos ilustradores que hacen libros para niños que no están pensando en ellos”. Una de les tècniques que Issa Watanabe utilitza és la dels llapis de color. Aquesta tècnica permet cuidar fins al mínim detall i marcar un ritme pausat però molt eficaç per tal d'aconseguir el resultat esperat i emocionar al públic lector. L'autora remarca que a través de l'art i concretament

⁷ <http://americat.barcelona/ca/livre-destacat-setmanal--migrantes--de-issa-watanabe>

del dibuix sempre ha aconseguit transmetre els seus sentiments, és a dir, s'ha convertit en el seu mitjà d'expressió. Issa Watanabe assenyala (Aguirre, 2019): “Para mí el dibujo siempre ha sido una forma de transitar por el mundo. Es algo con lo que he vivido desde chiquita, ha sido mi manera de expresión, de comunicación”.

Durant la seua carrera com a il·lustradora ha dirigit projectes dedicats a la integració social a través de l'art, guanyant en 2012 el premi Obra Social de La Caixa Fòrum i ha publicat títols com *Más te vale, mastodonte* amb el que va aconseguir guanyar el XVII Concurs A la Orilla del Viento de la editorial Fondo de Cultura Económica (FCE) de México⁸. A més, ha impartit tallers infantils per tal de desenvolupar la creativitat dels més petits, Watanabe afirma (Villalba, 2015): “Parte de lo que hacemos ahí es no tener algo predeterminado. Hay muchos materiales y vemos cómo ellos exploran esa libertad, más o menos contenida, que les permite un vuelo y construyen cosas”.

9.2 Síntesi de l'àlbum.

L'àlbum *Migrants* de l'autora Issa Watanabe, ens mostra un viatge d'un grup d'éssers, representats per animals, cercant noves possibilitats com migrants. Un viatge perillós on la mort és companya de camí des del principi. Aquest viatge, sense retorn a la seua antiga vida, mostra les dificultats i obstacles que han de superar per aconseguir fugir de la guerra. Durant el seu camí, es donen situacions viscudes en camps de refugiats, tal i com es remarca al portal web Courbett Magazine (2018):

Por las páginas de este libro transcurrirán campos de refugiados. Desde imágenes de lo cotidiano (el cocinar, el abrigarse, el dormir un rato, el ayudarse los unos a los otros) se explica la tragedia de los millones de refugiados. Son imágenes para la reflexión, la empatía y también la solidaridad.

Els protagonistes han de cooperar i aprendre a confiar en els altres per tal de sobreviure. A més a més, realitzen sacrificis, deixen enrere familiars i travessen fronteres. El camí no és fàcil, però lluiten per aconseguir el seu propòsit, un futur millor evitant la guerra i la mort. Watanabe (2020) remarca: “Es un camino duro pero hay cierta esperanza en el cariño y la compañía que se hacen unos a otros”.

El fet que no compte amb suport textual no és un impediment per a garantir la seua qualitat literària i estètica, tal i com remarca Jaume Centelles (2019): “Quan l'obres quedés atrapat per la potència de les imatges”. Les il·lustracions i els dibuixos que contenen no són els tradicionals, és a dir, hi ha un clar predomini de tonalitats obscures amb contrastos visuals de colors vius que deixen entreveure fins al mínim detall. El públic lector és qui ha d'aconseguir interpretar l'àlbum a través de l'observació

⁸ <http://americat.barcelona/ca/livre-destacat-setmanal--migrantes--de-issa-watanabe>

i la interiorització, el portal web Courbett Magazine (2018) assenyala: “El libro no lleva texto, así que cada uno tiene que pensar qué ha podido ocurrir”.

L'àlbum no està dirigit a un públic concret, ni a una edat concreta, donat que les il·lustracions permeten comprendre la història amb facilitat. Cal destacar que les tècniques d'il·lustració utilitzades per l'autora, reforcen l'expressivitat i el dramatisme que es vol transmetre, Justícia (2020) assenyala: “De los mejores libros que se han publicado sobre la migración sin necesidad de expresar el drama con palabras. Las imágenes lo dicen todo, y más”.

9.3 Anàlisi de l'àlbum.

ANÀLISI DESCRIPTIU
<p>Característiques generals:</p> <ul style="list-style-type: none">• Format: A4 ample= 23,5cm alt= 23,5cm.• Nombre de pàgines: 38• Tècnica: utilitza la tècnica de llapis de colors aquarel·lables Albecht Dürer en les il·lustracions. D'aquesta manera controla el temps d'execució i cuida tots els detalls. A més, té un tractament digital.• Formats de les pàgines i de les il·lustracions: es tracta d'un format pla bidimensional, compta amb fons senzills de color fosc. Tenen un paper fonamental els contrastos dels colors vius sota el fons negre. Els plec són a doble pàgina, la qual cosa allarga les seqüències fins a la següent il·lustració i crea una visió més neta i clara de la imatge. Les imatges s'hi troben en primera plana, excepte en dues imatges on juga amb les profunditat per allunyar els animals.• Gènere literari: és un àlbum⁹, una obra literària, artística i estètica que es caracteritza per la combinació de text i il·lustracions en la mateixa pàgina. Hi ha un grau elevat de complementaritat entre el text i la imatge, és a dir, la interacció d'ambdues parts crea el sentit d'allò que es narra.• Estructura narrativa: compta amb un ritme seqüencial, és a dir, no es produeixen salts en el temps. Els fets es produeixen de forma contínua conforme va avançant la trama.• Espai: utilitza espais exteriors, com el bosc i la mar, donat que mostra les diferents etapes del viatge dels animals fins aplegar al seu nou destí.• Temes principals: la migració, els refugiats i les refugiades i el viatge durant la fugida de la guerra.

⁹ https://es.wikipedia.org/wiki/%C3%81lbum_ilustrado

Anàlisi del text.

L'àlbum no té text, però les imatges es constitueixen també en un text que ens narra. Inicialment, l'autora, Issa Watanabe, ens llança un interrogant, citant una qüestió de Theo Angelopoulos¹⁰ (1991): “Quantes fronteres s’han de travessar per a arribar a casa?”. Aquesta qüestió i la informació prèvia ens mostra les situacions indesitjables que viuen els refugiats i el seu gran enemic, el silenci. En aquest àlbum, el silenci és una arma poderosa, aconsegueix dotar de força les imatges i potenciar el missatge que es vol transmetre. Com remarca en el programa radiofònic L’irradiador, David Guzmán (2019): “Issa Watanabe ha plasmat un fragment d’aquest trajecte incert sense el concurs de la paraula a través únicament d’imatges potentíssimes i d’una colla d’animals que caminen, s’inquieten, neden, pateixen i somien”. Sembla irònic, que un dels drets dels que són privats els refugiats, la llibertat d’expressió, pugue donar visibilitat a la seua lluita sense dir res textualment.

La comparació de l’agrupació d’animals antropomòrfics, és a dir, de diverses espècies amb els refugiats és molt impactant però real. Cada any milions de refugiats de diferents ètnies o nacionalitats són vetats dels seus drets humans, sent considerats com animals sense veu ni vot. Guzmán (2019) assenyala: “Només l’any passat, 70 milions de persones en tot el planeta van haver de fugir, van haver de deixar enrere la seua llar, la seua vida i el seu món, a causa de guerres, conflictes i persecucions”. Que ens queda d’humanitat quan no podem gaudir d’una llar pel fet d’estar fugint de la guerra?

El viatge d’aquests animals succeeix majoritàriament entre la foscor per tal d’atorgar-li més dramatisme i veracitat. El llarg camí, no és un passeig sinó una lluita constant on viuen moments molt crítics. La figura de la mort és un dels personatges principals. La seua representació mostra un dels riscos que assumeixen els refugiats i en aquest cas els animals, el de perdre la vida mentre viatgen cap a un nou horitzó. Durant aquest viatge, com he assenyalat anteriorment, es dona visibilitat a situacions reals viscudes en els camps de refugiats. En aquests camps, cadascun dels refugiats porta en el seu record una història pròpia però ha d’adaptar-se per aconseguir sobreviure amb les seues famílies. Els animals també travessen en “cayuco” la mar. Aquesta no suposa un impediment en el seu camí ni en el dels refugiats. Saben el perill que comporta però més perillosa és la guerra als seus països. Com es remarca en el portal web Courbett Magazine (2018):

Sin una sola palabra, Issa Watanabe es capaz de explicarnos con una extraordinaria fuerza visual el periplo de unos animales que dejan atrás un bosque nocturno que carece de hojas y que se embarcan en una travesía donde les esperan no pocos obstáculos, donde la muerte siempre estará presente, pero donde también habrá lugar para la esperanza.

¹⁰ https://es.wikipedia.org/wiki/Theo_Angelopoulos

Els personatges, estan caracteritzats de forma que atorguen fantasia al relat sense deixar de banda el seu realisme físic. El predomini de colors vius en les seues peces de roba o en els objectes que porten al damunt, els aproxima a la nostra quotidianitat i fins i tot permet que es dissipe la figura de l'animal. A més a més, la gran varietat d'espècies que hi apareixen obliga al lector a fixar-se en els trets característics de cadascun. Watanabe (2020) assenyala:

“La historia es muy oscura pero ellos tienen mucho color. Suelen presentarse este tipo de imágenes muy masivas: migrantes que vienen en olas a casi invadirnos... Y yo quería darle a cada uno una identidad, una personalidad, una individualidad”. También un poco de fantasía: “El hecho que sean animales no solo le da un punto de fantasía a esta historia tan dura sino que la universaliza un poco. No habla concretamente de una cultura, de una raza, de un lugar... Es una migración un poco más universal”.

Anàlisi de la imatge.

Migrants és un àlbum que només està integrat per il·lustracions, la qual cosa denota la necessitat de realitzar una correcta interpretació sense rebutjar les emocions i sentiments propis despertats durant la lectura. Per interpretar i analitzar l'àlbum adequadament han sigut essencials les nocions adquirides durant la realització dels tallers d'il·lustració en l'assignatura de DLL (LIJ) impartits per la nostra tutora.

L'anàlisi exhaustiva de les il·lustracions que conformen l'àlbum *Migrants* ha canviat la meua visió inicial. En el moment que vaig realitzar la lectura d'aquest àlbum per primera vegada, molts detalls van passar desapercebuts i van ser obviats. Aquesta falta d'atenció va restar valor i sentit a l'àlbum, ja que és necessari anar més enllà del que s'observa a simple vista.

Quant a l'estètica, l'àlbum està il·lustrat a mà mitjançant la tècnica de llapis de colors aquarel·lables Albecht Dürer. A través de la tècnica dels llapis, l'autora aconsegueix tindre més cura dels detalls i controlar l'espai utilitzat. A més, també compta amb un tractament digital de les il·lustracions. Tal i com es remarca en el portal web Courbett Magazine (2018):

«Migrantes» está hecho prácticamente a base de lápices de color. De todas las técnicas, es la que más disfruto. Los lápices te obligan a ir despacio, a cambiar el ritmo, a ser paciente, a cuidar los detalles. Todo el libro lo he hecho con los lápices acuarelables Albecht Dürer profesionales de Faber-Castell.

El color predominant és el negre que contrasta de forma molt marcada amb la resta de colors que s'utilitzen per a dibuixar als animals. D'aquesta manera, la tristor de la història és representada amb colors foscos, sobretot el negre i l'esperança d'aconseguir trobar la seua llar és representada amb colors vius. Centelles (2019) remarca: “Els fulls setinats emfasitzen el fons d'un color negre dramàtic per on transcorre l'aventura. Les il·lustracions d'Issa Watanabe són commovedores i expliquen les escenes que anem veient sovint als diaris o a la televisió”.

Intertextualitat

Les referències intertextuals ens amplien i aporten molta informació rellevant sobre l'àlbum. Per exemple: la figura de la mort que s'assembla en certs aspectes a la de "El pato y la muerte" de de Wolf Erlbruch editat en 2010 per l'editorial Barbara Fiore¹¹. El naufragi del "cayuco" que mostra un dels mitjans que trien els refugiats per poder fugir o la realització de tasques quotidianes en camps de refugiats.

L'anàlisi completa de les il·lustracions es troba en l'annex 2, comprén una taula on s'analitzen les il·lustracions i les referències intertextuals.

10.A l'escola: una experiència de lectura crítica a 3r curs de primària.

Aquest any el curs en el qual he estat realitzant el Pràcticum II ha sigut 3r de primària. Considere que aquest grup, per la seua heterogeneïtat i per la seua dedicació i ganes en accions educatives d'èxit que s'han desenvolupat com les Tertúlies Literàries Dialògiques, gaudiria molt amb l'activitat de la lectura de l'àlbum que propose, pensant en elles i ells l'he desenvolupada.

10.1 Abans d'anar: què fer?

Per tal de posar en pràctica l'àlbum és necessari planificar exhaustivament els passos a seguir.

Primer Pas: l'anàlisi de l'àlbum

És indispensable realitzar l'anàlisi de l'àlbum per garantir la seua qualitat i poder oferir a la classe una obra de qualitat que enriqueix la seua competència literària.

Aquesta anàlisi prèvia ens garanteix una selecció ben feta. Com a mestres, mai podem fer ús d'un llibre o en aquest cas d'un àlbum que no hem examinat i investigat anteriorment. Seria una gran errada treballar des de la desinformació i donar per suposat la validesa i qualitat dels recursos literaris.

Així doncs, amb l'ajuda i les recomanacions de la meua tutora vaig escollir l'àlbum *Migrants*, el qual em va sorprendre i va suposar tot un repte que vaig decidir afrontar. Sempre havia menyspreat els àlbums sense text, ja que considerava que no podien transmetre d'igual forma el missatge principal, és a dir, considerava necessari que contingués lletra. Aquesta visió va canviar quan vaig realitzar la lectura d'aquest àlbum. Les il·lustracions tenien sentit complet i em va produir sensacions tan reals que vaig comprendre que havia sigut tot un encert escollir aquest àlbum.

A més la seua qualitat també garanteix poder accedir a un tema que volia treballar a l'aula: la migració. L'àlbum es centra en els refugiats que per motius de pobresa o conflictes bèl·lics han hagut d'abandonar els seus països deixant darrere records i persones que estimen. Alguns d'ells

¹¹ https://www.youtube.com/watch?v=JH8is_eewkg

aconsegueixen el seu objectiu i comencen una nova vida en països europeus, escolaritzant als seus fills i adquirint llocs de treball en la nostra societat. Per aquest motiu, l'àlbum *Migrants* és una eina que representa fidelment la situació dels refugiats i que pot permetre als xiquets i xiquetes saber més d'aquest tema. A més a més, pot utilitzar-se de diverses formes per tal de captivar la seua atenció cap al tema i comprendre la situació per la qual passen moltes persones i concretament alguns dels seus companys i companyes.

Segon pas: la presentació

És molt important determinar quin format serà l'adequat per a treballar l'àlbum dins de l'aula, és a dir, com serà presentat. S'han de considerar factors com l'edat, l'originalitat i la interacció. En aquest cas, vaig decidir que la millor opció per presentar l'àlbum era a través de la projecció de les seues il·lustracions amb un projector d'ordinador amb música de fons. El fet de no tenir lletra em va condicionar al principi quan pensava com fer la presentació a l'escola però les recomanacions de la meua tutora a l'inici del TFG em van fer decidir-me per aquest tipus de presentació. El book tràiler de l'editorial ens mostra que és una molt bona opció¹².

Tercer pas: els recursos

Cal a més planificar dur diversos exemplars de l'àlbum perquè l'alumnat ho puga manipular i llegir. El contacte directe amb l'àlbum afavorirà la presentació i l'observació directa dels detalls de les il·lustracions.

Quart pas: l'organització de l'espai.

Per garantir més intimitat i comoditat disposaria l'alumnat en semi cercle, asseguts en coixins (cada xiquet-a podria dur un de la seua casa) al terra. Això també facilitaria el debat posterior sense perdre massa temps canviant la disposició dels xiquets-es en l'espai.

10.2 A l'escola: Lectura i Tertúlia Literària posterior

La implementació del treball de lectura i educació literària al voltant de l'àlbum a l'escola és una de les parts més especials i atractives d'aquest TFG. El fet de poder comprovar en un centre escolar tot allò que s'ha investigat de forma teòrica afavoreix el meu creixement acadèmic i personal com a futura mestra.

La lectura de l'àlbum es realitzaria una vegada finalitzat el Pràcticum II en un CEIP d'una escola pública de Castelló. El curs on posaria en pràctica la proposta és tercer de primària, ja que és amb el que he realitzat la meua estada en pràctiques. Els xiquets i les xiquetes d'aquest curs tenen entre 9 i 10 anys.

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=40mirIknTKA>

La lectura del llibre es duria a terme en dues sessions seguides, concretament les dels divendres que són utilitzades per a les tertúlies literàries dialògiques. Aquesta lectura es duria a terme en la pròpia aula on disposaria d'ordinador i projector.

Passos a seguir:

1. L'alumnat es col·locaria enfront de la pantalla per tal d'observar amb claredat totes les il·lustracions projectades, com ja hem assenyalat assegut en semicercle, amb coixins, al terra. I es passaria tot el llibre per tal que els xiquets-es pogueren llegir-lo i manipular-lo.
2. Una vegada llegit el llibre, canviaríem en poc de temps el semicercle a cercle per tal d'observar a tots i totes les seues companyes i es duria a terme un torn obert de paraula. Un xiquet o xiqueta voluntari moderaria el debat. La mestra prendria nota de tot el que va eixint i de cadascuna de les reflexions que aporta l'alumnat.
3. A partir de la dreta del moderador-a cada xiquet-a explicaria, seguint l'ordre del cercle, sense interrupcions, el que més li ha impactat de la lectura, de manera argumentada.
4. Quan tota la classe ha argumentat, comença un torn lliure de paraula. El moderador-a dona prioritat a aquells xiquets-es que no han parlat sempre que hi ha diverses mans alçades. Quan acaben els que encara no havien parlat, ho fan la resta, en ordre, respectant el torn de parla que dona el/la moderador-a. És indispensable mantenir un clima de respecte i valorar totes les aportacions basades en arguments.

Els diferents punts de vista són els que aconseguirien enriquir la meua proposta i determinar el seu èxit. I de manera col·lectiva, intersubjectiva, es com s'obté la interpretació del sentit del text, recordem que les imatges també, en aquest cas, són un text.

11. Relat de vida després d'enllestir el TFG

La realització d'aquest TFG ha suposat per a mi una experiència molt enriquidora que m'ha permès créixer de forma personal i professional.

La investigació prèvia, a través de la lectura d'articles, blogs o llibres al voltant de la LIJ, ha facilitat el treball posterior. He conegut diverses metodologies per treballar la LIJ i he comprovat la necessitat d'educar en el pensament crític. Sense la formació prèvia en l'assignatura de DLL lligada a la LIJ, no haguera sigut capaç de finalitzar aquest TFG. He comprès la necessitat de comptar amb unes bones eines per detectar àlbums de qualitat estètica i literària que puguin garantir l'aprenentatge de l'alumnat. A més, he aconseguit consolidar els conceptes adquirits en l'assignatura de "Didàctica de la Llengua i la Literatura Catalana".

Inicialment, mai haguera imaginat les circumstàncies en les que he hagut de realitzar aquest TFG. Ens hem trobat amb una pandèmia global, una situació desconeguda per a tot l'alumnat, però crec

que ens ha permès valorar coses com el fet de tenir contacte amb els nostres companys i companyes i sobretot amb la nostra tutora. La realització de tutories en forma de seminaris presencials ha sigut impossible de dur a terme, tan sols poguérem fer un Seminari inicial de dos hores, però en tot moment la nostra tutora ha estat un suport constant. La seua implicació ha sigut màxima, cosa que m'ha ajudat a seguir endavant i no abandonar el meu treball. Cada missatge d'ànim m'enfortia, ja que un treball de qualitat requereix d'un gran esforç.

En alguns moments, m'he sentit sense forces per continuar i fins i tot he dubtat de la meua capacitat com a mestra. En eixos moments és quan realment he decidit afrontar la realitat i treballar de valent seguint les directrius de la meua tutora. Cada consell i recomanació ha millorat en gran mesura el meu treball. He après a no fer les coses de forma precipitada, sinó buscant sempre el sentit i la qualitat necessària.

D'altra banda, el fet de no haver pogut realitzar la part pràctica del TFG en un CEIP, no ha suposat un fracàs. Considere que els coneixements adquirits en LIJ en l'assignatura de DLL i durant tot el procés de realització del TFG, han marcat la diferència, és a dir, m'han ajudat a determinar l'enfocament crític de la meua futura docència. Així doncs, em trobe capacitada per escollir llibres de qualitat literària i estètica i treballar-los a l'escola d'una manera adequada. D'aquesta forma, podré seguir creixent de forma professional sense deixar mai de formar-me.

Com a futura mestra el meu propòsit és afavorir l'aprenentatge de l'alumnat des d'un clima de respecte i tolerància on estigue garantida la igualtat entre xiquets i xiquetes sense cap tipus de discriminació. Per tal d'aconseguir-lo, serà necessari treballar des d'un pensament crític i obert. A més, serà essencial, la lectura d'àlbums de qualitat estètica i literària, imprescindibles en l'educació literària de l'alumnat, que a més afavoreixen comprendre i qüestionar tot allò que els envolta.

Finalment, pense que no he pogut escollir millor forma de finalitzar el meu grau en Mestra d'Educació Primària. Ha sigut un treball molt laboriós on he hagut de demostrar la meua capacitat de resolució i superació dels problemes. He deixat enrere els dubtes i les inseguretats sorgides durant tot el procés, centrant-me en el resultat final. Estic molt feliç d'haver pogut finalitzar-lo amb èxit i del meu creixement com a futura mestra.

12. Bibliografía i recursos web

Aguilar, Consol. (2004) “¿Somos racistas? Sí. La lucha contra el miedo a lo desconocido y la LIJ”.
CLIJ 172, 1-6

URL: http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/56084/aguilar_2013_somos.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Aguilar, Consol. (2018). “Por una literatura infantil y juvenil de calidad literaria y estética en las aulas”. *Diario feminista*, 16 de juliol.

URL: <https://eldiariofeminista.info/2018/07/16/por-una-literatura-infantil-y-juvenil-de-calidad-literaria-y-estetica-en-las-aulas/>

Aguilar, Elsa (2010) “Cinco cosas que no es la literatura infantil y juvenil” *Editar en voz alta*, 27 de Maig.

URL: <https://editarenavozalta.wordpress.com/2010/05/27/cinco-cosas-que-no-es-la-literatura-infantil-y-juvenil/>

Aguirre, Amet. (2019). “Issa Watanabe, ilustradora: Sin nuestra sensibilidad estamos desarmados”. *Revista Perú 21*, 8 d'abril.

URL: <https://peru21.pe/cultura/issa-watanabe-ilustradora-nuestra-sensibilidad-desarmados-470575-noticia/?ref=p21r>

American Psychological Association (APA). Normes de citació APA, 6a edició.

URL: <http://normasapa.net/2017-edicion-6/>

Arizpe, Evelyn. (2018). “Imágenes que invitan a pensar: el “libro álbum sin palabras” y la respuesta lectora”. *Revista Reflexiones Marginales*.

URL: <http://reflexionesmarginales.com/3.0/22-imagenes-que-invitan-a-pensar-el-libro-album-sin-palabras-y-la-respuesta-lectora/>

Belmonte, Román. (2016a). “Libro álbum: 16 preguntas con respuesta”. *Donde viven los monstruos: LIJ*, 5 d'octubre.

URL: <http://romanba1.blogspot.com/2016/10/libro-album-16-preguntas-con-respuesta.html>

Centelles, Jaume. (2019). “«Migrants», un àlbum colpidor i necessari”. *La invitació a la lectura*. 30 d'octubre.

URL: <https://jaumecentelles.cat/2019/10/30/migrants-un-album-colpidor-i-necessari/>

Courbett. (2018) “Ver a los refugiados con ojos de niño”. *Courbett Magazine*.

URL: <https://coubettmagazine.com/ver-a-los-refugiados-con-ojos-de-nino/>

Díaz-Plaja, Ana et al. (2002) "La seducción de la lectura en edades tempranas" Madrid: Secretaría General Técnica.

URL: <https://sede.educacion.gob.es/publiventa/la-seducion-de-la-lectura-en-edades-tempranas/ensenanza/10997>

Durán, Teresa. (2005). "Ilustración, comunicación, aprendizaje". *Revista de educación*, pp 239-253,

URL: http://www.revistaeducacion.educacion.es/re2005/re2005_18.pdf

Freixas, Verouschka (2011). "El arte de la ilustración infantil, otro lenguaje, un medio para apreciar la belleza". *Literatura Infantil y Juvenil Dominicana*, 14 de febrero.

URL: <https://infantojuvenildominicana.blogspot.com/2011/02/el-arte-de-la-ilustracion-infantil-otro.html>

Garralón, Ana. (2018) "El monstruo de colores se equivoca. O la insuportable idea de gestionar las emociones con libros para niños". *Anatarambana*, 26 de setembre.

URL: <https://anatarebana.blogspot.com/2018/09/el-monstruo-de-colores-se-equivoca-o-la.html>

Guzmán, David (2019). Les migracions sense paraules en l'art d'Issa Watanabe. *L'irradiador*, 12 de novembre.

URL: <https://www.ccma.cat/catrado/alacarta/lirradiador/les-migracions-sense-paraules-en-lart-dissa-watanabe/audio/1054642/>

Justícia, Antònia. (2020). "Migrantes, un cuento de Issa Watanabe para quedarse sin palabras". *Periódico La Vanguardia*. 28 de febrer.

URL: <https://www.lavanguardia.com/cultura/culturas/20200228/473806483715/cuentos-infantiles-migracion-issa-watanabe-migrantes.html>

La vanguardia. (2020) "Así narra la ilustradora Issa Watanabe su obra 'Migrantes'". *La Vanguardia*. 27 de febrero.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CRhtiogm2RA>

Leez Suzy. (2017). "Álbumes ilustrados sin texto". *Barbara Fiore Editora*.

URL: <https://www.barbarafioreeditora.com/suzylee/albumes-ilustrados-sin-texto/>

López, Carolina. (2016). *Tristes, tristes guerras. Los conflictos bélicos en los álbumes ilustrados*.

TFG. Universitat d'Alacant

URL:<http://uvadoc.uva.es/bitstream/handle/10324/32359/TFGG3128.pdf;jsessionid=787AF8E0700366C197715D10B4E3DDF9?sequence=1>

Nebreda, Ana.(2015) "El libro álbum: cinco preguntas directas". *Biblioabrazo*. 1 de setembre.

URL: <https://biblioabrazo.wordpress.com/2015/09/01/el-libro-album-cinco-preguntas-directas/>

Olivé, Dolors. (2011). *L'àlbum il·lustrat com a eina educativa per al desenvolupament lector i emocional dels lectors novells*. TFM.Universitat de Barcelona.

URL:http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/23042/1/Dolors_Olive_treball_fi_master_def.pdf

Paredes, Bryan. (2019) "Issa Watanabe: No hay un tema prohibido para los niños". *Diario Correo*, 3 d'abril.

URL:<https://diariocorreo.pe/cultura/issa-watanabe-no-hay-un-tema-prohibido-para-los-ninos-879635/>

Polanco, José Luis. (2000). "Especial infancia". *Revista Infantil y Juvenil, Peonza*. 22 de març

URL: <http://www.imaginaria.com.ar/02/1/peonza.htm>

Rosero, José. (2010) "Las cinco relaciones dialógicas entre el texto y la imagen dentro del álbum ilustrado".

URL:http://www.anniemate.com/ilustradorescolombianos/documentos/doc/LAS_CINCO_RELACIONES_DIALOGICAS-JOSE%20ROSERO.pdf

Sabino, Irene. (2010).(s/d) "L'àlbum il·lustrat és lectura?". *Escola de pares i Mares. Centre Virtual de Recursos per al Foment de la Lectura*.

URL:http://www.aepv.net/Escola-de-pares-i-mestres-per-a-la-lectura/Lalbum-illustrat-es-lectura_va_15_82_0_0_83.html

Tejerina, Isabel. (1997). "Literatura infantil y formación de un nuevo maestro" en Monge, J.J.,

Portillo, R. (coords.), *La formación del profesorado desde una perspectiva interdisciplinar: retos ante el siglo XXI* (pp. 275- 293) .Santander, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cantabria.

URL:<http://www.cervantesvirtual.com/obra/literatura-infantil-y-formacin-de-un-nuevo-maestro-0/>

Villalba, Karina. (2015). "ISSA Watanabe: Un mundo para niños". *Periódico El Comercio*, 26 d'abril.

URL: <https://elcomercio.pe/viu/actitud-viu/issa-watanabe-mundo-ninos-355993-noticia/>

13. Annex 1: Legislació

Aquest TFG implementa dins de l'aula, a partir de l'educació literària, d'un llibre de qualitat literària i estètica, la següent legislació:

En primer lloc, la Llei 27/2005, de 30 de novembre, de foment de l'educació i la cultura de la pau¹³.

Article 2. Punts 1 i 2:

1. Promoure que en tots els nivells del sistema educatiu les assignatures s'imparteixin d'acord amb els valors propis d'una cultura de pau, i la creació d'assignatures especialitzades en qüestions relatives a l'educació per a la pau i els valors democràtics.
2. Impulsar, des de l'òptica de la pau, la incorporació dels valors de no-violència, tolerància, democràcia, solidaritat i justícia en els continguts dels llibres de text, materials didàctics i educatius, i els programes audiovisuals destinats a l'alumnat.

En segon lloc, el Programa de les Nacions Unides: Objectius de Desenvolupament Sostenible 2030 (2015)¹⁴. Objectiu 4: Garantir una educació inclusiva, equitativa i de qualitat i promoure oportunitats d'aprenentatge durant tota la vida per a tots.

En tercer lloc, la Declaració dels Drets Humans, del 10 de desembre de 1948, Assemblea General de les Nacions Unides¹⁵, articles 2, 3, i 26 punt 2:

Article 2. Tota persona té tots els drets i llibertats proclamats en aquesta Declaració, sense distinció alguna d'ètnia, color, sexe, idioma, religió, opinió política o qualsevol altra índole, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o qualsevol altra condició.

Article 3. Tot individu té dret a la vida, a la llibertat i a la seguretat de la seua persona.

Article 26.2. L'educació tindrà com objectiu el desenvolupament de la personalitat humana i l'enfortiment del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals; afavorirà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i tots els grups ètnics o religiosos, i promourà el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides per al manteniment de la pau.

En quart lloc, la Convenció sobre els Drets del Xiquet i la Xiqueta (1989)¹⁶, articles 28.1.a. i 29.1.a.b.c.:

Article 28.1. Els Estats Parts reconeixen el dret del xiquet a l'educació i, a fi de que es pugui exercir progressivament i en condicions d'igualtat d'oportunitats eixe dret, deuran en particular: a) Implantar l'ensenyança primària obligatòria i gratuïta per a tots.

Article 29:

1. Els Estats Parts convenen en que l'educació del xiquet haurà de ser encaminada cap a:

¹³ https://www.boe.es/boe_catalan/dias/2005/12/16/pdfs/A02819-02820.pdf

¹⁴ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/objetivos-de-desarrollo-sostenible/>

¹⁵ <https://www.un.org/es/universal-declaration-human-rights/>

¹⁶ <https://www.un.org/es/events/childrenday/pdf/derechos.pdf>

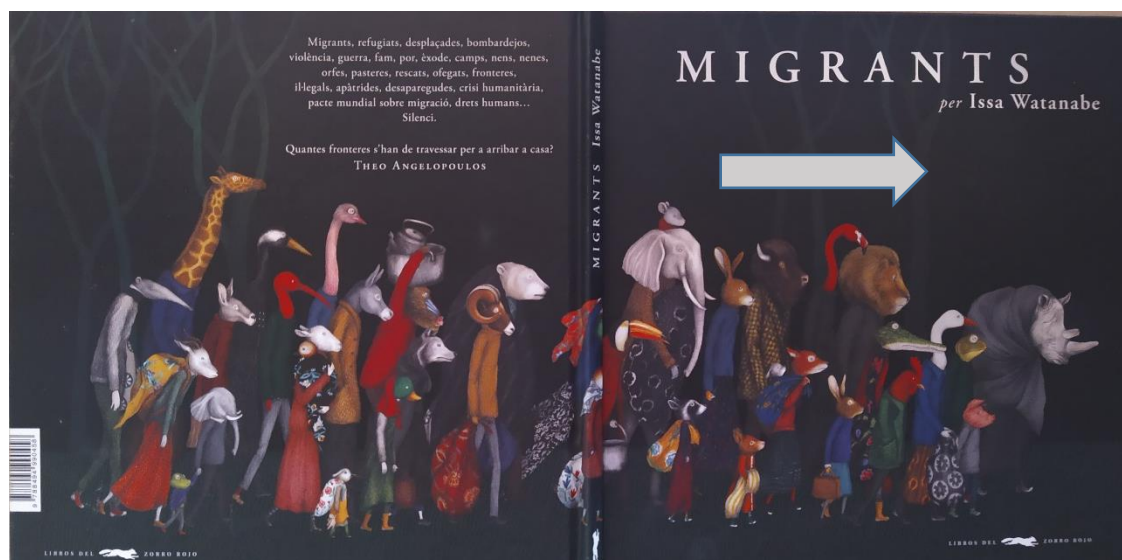
- a) Desenvolupar la personalitat, les aptituds i la capacitat mental i física del xiquet fins el màxim de les seues possibilitats.
- b) Inculcar al xiquet el respecte dels drets humans i les llibertat fonamental i dels principis consagrats en la Carta de les Nacions Unides.
- c) Preparar al xiquet per tal d'assumir una vida responsable en una societat lliure, amb esperit de comprensió, pau, tolerància, igualtat dels sexes i amiatat entre tots els pobles, grups ètnics, nacionals i religiosos i persones d'origen indígena.

En cinquè lloc, Decret 108/2014, de 4 de juliol, del Consell, pel qual estableix el currículum i desplega l'ordenació general de l'Educació Primària a la Comunitat Valenciana¹⁷, article 23 punt 3:

Article 23.3. A fi de fer efectius els principis d'inclusió i no discriminació, es promourà en els centres educatius l'educació intercultural, el respecte a les diferències i la pluralitat cultural, en el marc dels valors constitucionals.

14. Annex 2: Anàlisi dels textos i les il·lustracions de l'àlbum

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

La portada i la contraportada és de tapa dura, amb el fons de color negre on es divisen siluetes d'arbres de color verd camuflats entre la negror. D'aquesta manera ressalta el títol escrit en lletres majúscules de color blanc.

Inicialment, s'observa una agrupació d'animals caracteritzats com a éssers humans. Cada animal està vestit i equipat amb peces de roba pròpies de l'espècie humana com per exemple, faldes,

¹⁷ https://www.dogv.gva.es/datos/2014/07/07/pdf/2014_6347.pdf

jaquetes, camises, sabates, pantalons, vestits, etc. A més a més, alguns dels personatges porten objectes com mantes, cassoles, sacs per dormir i maletes, la qual cosa fa preveure que estan a punt d'emprendre un viatge.

Destaca en la imatge, la posició dels animals, els quals caminen drets com persones i no a quatre potes, és a dir, estan personalitzats.

Tots estan orientats cap a una mateixa direcció (l'esquerra, la direcció normal de lectura occidental, d'esquerra a dreta) i mirant cap a endavant, possiblement cap al seu destí. L'agrupació d'animals està dirigida per un rinoceront, ja que aquest és el que primer apareix i el qual dona la sensació que estan seguint. Aquest va cobert amb una manta, mostrant un aspecte de malaltia amb una expressió de tristesa. La resta d'espècies, són molt diferents, ja que hi apareixen, conills, ànecs, porcs, galls, raboses, aus de diferents tipus (l'estruç, l'au Scarlet Ibis o l'au Cormorán, tucà...) un búfal, un ós rentador, un elefant, un ós polar, ases, un llop o un mandril. Aquestes espècies antropomòrfiques representen la diversitat de països que estan sofrint la guerra i abandonant la seua llar.

TEXT

MIGRANTS *Per Issa Watanabe*

Migrants, refugiats, desplaçades, bombardejos, violència, guerra, fam, por, èxode, camps, nens, nenes, orfes, pasteres, rescats, ofegats, fronteres, il·legals, apàtrides, desaparegudes, crisi humanitària, pacte mundial sobre migració, drets humans ...

Silenci.

Quantes fronteres s'han de travessar per a arribar a casa?

THEO ANGELOPOULOS

ANÀLISI DEL TEXT

A través de paraules aïllades però amb total sentit, el director i guionista de cine Theo Angelopoulos¹⁸ enuncia una sèrie de conceptes lligats als drets humans que defineixen la dura situació que viuen els refugiats i les refugiades. La interacció amb la imatge evidencia el tractament dels animals com a refugiats que van a començar el seu camí.

L'interrogant final, preveu les dificultats que sofreixen els refugiats al abandonar els seus països. Durant el seu viatge travessen moltes fronteres, localitats, països i continents, però el vertader repte es tornar a sentir-se com en casa, és a dir, en la seua llar per començar de nou.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

¹⁸ https://es.wikipedia.org/wiki/Theo_Angelopoulos

Refugiats procedents de Veneçuela¹⁹

Refugiats procedents de Ruanda²⁰

Refugiats procedents de Síria²¹

Els animals de diferents espècies representen als refugiats. Cada espècie mostra les diferents ètnies i països que estan sofrint les penúries de la guerra i han d'emprendre un nou camí abandonant la seua llar. Aquestes tres imatges mostren com refugiats siris, africans i veneçolans estan fugint amb les seues famílies amb petites bosses de mà on porten allò més imprescindible per a sobreviure.

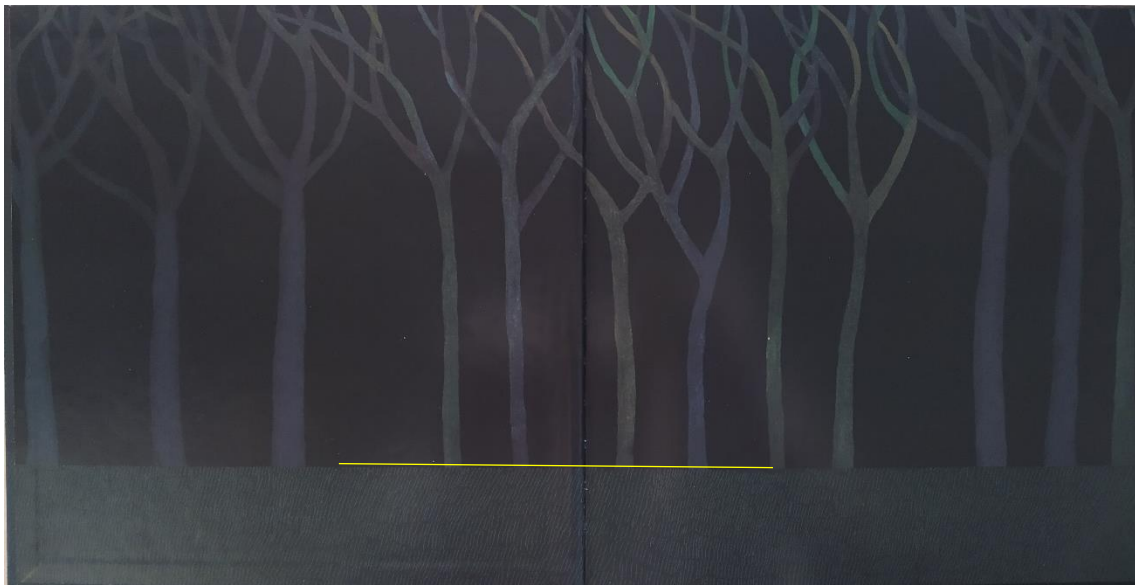
Consegüentment la autora aprofita eixes imatges que tothom tenim interioritzades a través dels telenotícies, per exemple.

¹⁹ <http://revistafal.com/la-crisis-de-refugiados-venezolanos/>

²⁰ <https://umoya.org/2019/10/31/refugiados-ruandeses-rd-congo/>

²¹ <https://www.elmundo.es/internacional/2015/09/18/55fb578b22601d6e5a8b45a5.html>

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

Les imatges de les guardes anteriors i posteriors és la mateixa. Inicialment, s'observa el fons fosc, sense cap tipus de tonalitat clara que il·lumina la imatge. Aquest fons està format per una mena d'arbres sense fulles que es van enredant i unint per tal de dificultar la visió i provocar la sensació "d'empresonament". A més a més, el fet que no s'aprecie la fi dels arbres mostra sentiments d'angoixa i d'inquietud.

En la part baixa, s'hi observa herba de color verd obscur perfectament alineada sense cap tipus de flor. Crida l'atenció, que els arbres no es troben immersos en l'herba sinó que es troben en dues seccions diferents. No tenen fulles. Podem deduir l'estació de l'any, hivern.

D'una banda s'observen els arbres que podrien pertànyer a un bosc i d'altra banda, l'herba que podria formar part d'un prat.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Bosc de Foyers

Recuperem el nostre imaginari literari dels boscos²²: allò desconegut, per exemple a partir d'imatges que hem vist al cinema com aquesta fotografia.

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

En primer lloc, s'observa una continuïtat del fons descrit anteriorment, mantenint tant els arbres com l'herba amb la tonalitat obscura.

Per primera vegada, apareixen dos nous personatges, la mort i un au de plomatge blau i amb el bec i les potes roges. La mort s'hi troba cavalcant i agafa a l'au amb molta força. Porta al capdamunt un mantó negre amb l'estampat de flors de diversos colors, per cobrir-se. Destaca l'aparença de la mort com un esquelet del que només s'observa nítidament la seua calavera.

Existeix una línia molt clara d'esquerra a dreta en la direccionalitat que marca la lectura de la imatge.

²² https://cadenaser.com/programa/2011/05/22/milenio_3/1306030404_850215.html

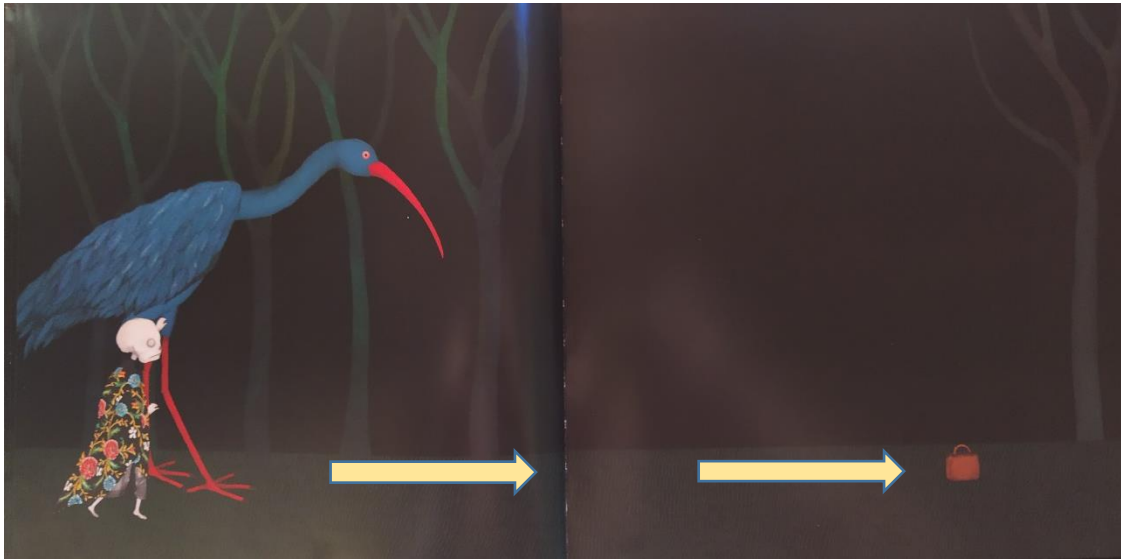
La Criolla del mantón

En el nostre imaginari el mantó va unit a les dones. Per exemple aquesta obra, es tracta d'un oli del pintor mexicà Saturnino Herrán que es troba exposada al museu de Aguascalientes.²³

La mort vesteix molt acolorida, un contrast important amb el nostre imaginari. Un exemple serien les fotografies i imatges de dones amb mantó de Manila. És la mort una dona en les il·lustracions de l'àlbum?

²³ https://es.wikipedia.org/wiki/Mant%C3%B3n_de_Manila

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

La mort apareix caminant al costat de l'au, recolzant la seua mà en la pota de l'au. Ambdós junts, van avançant pel bosc cap a una petita maleta de color marró. Aquesta es troba aïllada enmig de l'obscuritat.

La direcció que segueix la il·lustració ens mostra a la mort i l'au, d'esquerra a dreta, guiant-nos visualment en la nostra lectura cap a la trobada de la maleta.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

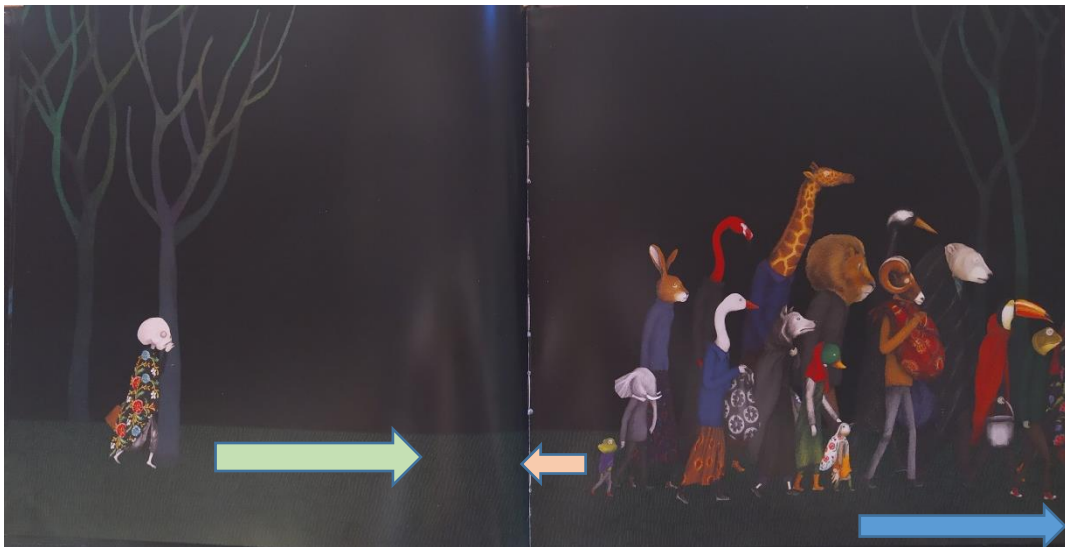

El pato y la muerte

Es pot relacionar amb altre magnífic àlbum "El pato y la Muerte" de Wolf Erlbruch editat en 2010 per l'editorial Barbara Fiore²⁴.

²⁴https://www.youtube.com/watch?v=JH8is_eewkg

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

La mort ha agafat la maleta i s'hi troba amagada darrere d'un arbre del bosc, seguint la pista de l'agrupació d'animals que estan emprenent el seu camí. La mort està recolzada a un arbre, amagada.

Tots caminen en una mateixa direcció, de l'esquerra a la dreta, seguint la direcció de la lectura de l'àlbum, però la petita granota, l'últim animal que va agafat de la mà d'un bebè elefant, s'adona de la presència de la mort i l'observa detingudament.

L'orientació de la mort mostra la direccionalitat d'esquerra a dreta, encara que en aquest moment no es troba en moviment. La direccionalitat de l'agrupació dels animals és de dreta a esquerra avançant cap a la següent pàgina de l'àlbum.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Mare intentant allunyar als seus fills del perill²⁵

²⁵ <https://es-us.noticias.yahoo.com/la-historia-detras-de-la-foto-de-la-madre-que-huye-con-sus-hijas-de-los-gases-lacrimogenos-en-la-frontera-204640014.html>

Xiquet refugiat viatja en la maleta de son pare²⁶

Milions de xiquets, es troben diàriament amb situacions de guerra, angoixa i mort. Des de la infantesa estan vivint situacions injustes, perilloses i dramàtiques que atempten contra els seus drets, els Drets dels Xiquets i les Xiquetes. Estan d'un lloc cap a un altre sense ser feliços, vivint en situacions precàries, sense menjar molts dies, sense descansar i sense gaudir de la infantesa que mereixen. S'hi troben exposats a un perill constant, sense saber quan aplegarà la fi de la guerra o la seua pròpia mort.

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

La mort es troba cara a cara amb tots els animals. Els ofereix la seua maleta, és a dir, els indica que va a ser un membre més de l'agrupació i que realitzarà el camí amb ells, que és la seua companya de viatge. Tots els animals, estan enfrontats a ella, superposats uns damunt dels altres

²⁶ <https://www.unicef.es/noticia/dia-mundial-del-refugiado-record-historico-30-millones-de-ninos-desarraigados>

per tal de mostrar el seu esguard. Tots miren sense cap expressió, els seus ulls són redolins d'on ha desaparegut l'iris.

La mort es troba enfrontada als animals d'esquerra a dreta seguint el seu camí i la resta dels animals, mantenen la direccionalitat de dreta a esquerra. Tots dirigeixen el seu esguard cap a la mort, de dalt a baix, a la inversa, frontalment o de darrere cap al davant.

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

Els animals, seguint una cua, avancen el seu camí. Al final de la cua, apareix la mort, la qual mostra que estarà present durant tot el viatge. Aquesta imatge és la mateixa que hi apareix en la portada i contraportada de l'àlbum, a diferència d'un protagonista nou, la mort. Apareixen els iris dels ulls dels animals, es podran observar les diferents expressions o estats d'ànim.

Tots els animals estan orientats d'esquerra a dreta, l'orientació de lectura occidental més habitual. Estan quasi entrant en la següent imatge, la qual cosa mostra que el camí continua. El grup d'animals crea una línia inclinada en la part superior que ens dirigeix l'atenció cap al primer animal de grup, el rinoceront. D'aquesta forma, ens done una sensació de concentració.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

La mort d'un migrant

Tal i com s'uneix la mort al camí dels animals, la mort està present en la vida de tots els refugiats i les refugiades, i mai saben quan serà el seu últim dia de lluita. Els refugiats estan en constant moviment per a evitar el perill, ja que sense una llar, cap lloc és segur per a ells.

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

Per tal de descansar i poder continuar al dia següent amb el seu llarg camí, els animals decideixen muntar un campament enmig del bosc. Cadascú, està realitzant una tasca diferent, col·laboren per tal de cobrir totes les necessitats bàsiques com preparar i repartir de forma equitativa el menjar, la neteja de la roba, la condícia pròpia o simplement tenir cura dels més petits.

A la part esquerra, entre els arbres organitzen un estenedor per poder estendre la roba que han utilitzat durant el dia. La línia de la corda uneix al conill i a l'ase. En la part inferior, la manta que estan preparant per estendre, uneix l'elefant bebè amb el conill

Al costat, el lleó renta a un dels més petits fent ús d'una cassola plena d'aigua freda. Estan units pels esguards, orientats en línia recta.

En el centre, hi ha una pila de cassoles i utensilis bàsics per a poder cuinar i menjar. Mentre uns reparteixen el menjar, altres reparteixen l'aigua per a hidratar-se. Aquestes cassoles concentren l'esguard del lector, tot centrant la imatge al seu voltant.

A la part dreta, es veu com el rinoceront, segueix cobert per una manta amb el semblant molt trist. Al seu costat, s'hi troben la granota, el gall i la rabosa intentant tranquil·litzar als més petits abans de dormir en les estoretes i els sacs que han preparat.

Per primera vegada apareixen dues plantes, sense cap tipus de flor ni color. Les fulles són de dues tonalitats grises.

La mort desapareix d'aquesta imatge. El fet d'establir un lloc on poder descansar i alimentar-se per agafar forces i seguir amb el seu camí, produeix que la mort desaparegui i no sigui una situació on la mort ha d'acompanyar-los.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Camp de refugiats a Grècia²⁷

Camp de refugiats a Nigèria²⁸

²⁷ https://elpais.com/internacional/2019/11/20/actualidad/1574254455_611522.html

²⁸ <https://www.infobae.com/america/mundo/2016/06/10/nigeria-10-personas-mueren-de-hambre-cada-dia-en-campos-de-refugiados/>

Refugiats ruandesos fent una parada
enmig del seu camí²⁹

Camps de refugiats, boscos o altres espais, es converteixen en els únics llocs on poden descansar però amb un ull obert. Mai saben d'on pot vindre el perill i per això s'han de mantenir sempre alerta.

D'altra banda, realitzen totes les activitats quotidianes possibles, com rentar els plats, cuinar, rentar la roba i estendre-la, dormir o jugar però d'una forma molt precària. No tenen altra opció, adaptar-se o rendir-se.

²⁹ <https://umoya.org/2019/10/31/refugiados-ruandeses-rd-congo/>

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

Els animals estan dormint enmig del bosc per tal de descansar i emprendre el camí al dia següent. Alguns es troben en arbres i altres en el sòl junts per tal de protegir-se i escalfar-se. Destaca l'aparició d'arbres de color roig amb fulles verdes i grogues. Aquests arbres són molt estrets, ja que acaben de créixer, com la lluita dels animals, que acaben de començar el seu camí.

La mort tampoc hi apareix en aquesta imatge. Els animals, ja s'han alimentat i ara es disposen a dormir per a recuperar totes les forces. Per aquest motiu, la mort desapareix i es prepara per a l'endemà on continuarà el viatge d'aquests animals que no serà gens fàcil.

Tots miren d'esquerra a dreta i de dreta a esquerra creuant alguns esguards. Alguns d'ells miren cap al dalt (possiblement cap al cel fosc) i d'altres cap al terra mostrant així angoixa i preocupació. Hi ha una línia corba que ens dirigeix l'esguard al centre de les dues pàgines. Aquesta línia corba està dividida en dues parts, una a la dreta i l'altra a l'esquerra, que s'uneixen en el centre. A l'esquerra, la línia corba parteix dels ànecs de la part superior i passa per la figura del lleó fins aplegar al centre. A la part dreta, la línia corba parteix de les branques superiors, baixa per la girafa i la resta d'animals que estan tapats amb una manta ratllada i s'uneix en el centre amb l'altra línia.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

En aquesta imatge s'observa com els animals dormen a cel ras, en arbres o en el terra, és a dir on poden.

Els refugiats i les refugiades, no compten amb cap tipus de recurs que els pugue permetre descansar i d'igual manera que els animals, comptem amb espais molt reduïts, apilant-se els uns contra els altres per a entrar en calor i no morir de fred.

Refugiats dormint sobre les vies del tren³⁰

Xiqueta refugiada dormint enmig del bosc³¹

IMATGE

³⁰ <https://www.laopinioncoruna.es/mundo/2015/09/07/papa-propone-parroquia-europa-acoja/992508.html>

³¹ <https://www.recreoviral.com/fotografia/impactantes-fotografias-duermen-refugiados/>

ANÀLISI DE LA IMATGE

A l'esquerra de la imatge, destaquen els arbres amb flors de color gris. Aquests tenen una tonalitat tan fúnebre per l'acció de la mort, la qual els ha anat apagant amb la seua presència. Contràriament, a la dreta de la imatge hi apareixen arbres coberts de flors roges que són sinònim de vida.

La mort, vestida amb un mantó totalment groc ofereix una flor de color gris a l'ós polar. El color groc del seu mantó mostra els sentiments d'alegria, felicitat i energia. També simbolitza la il·luminació en el camí dels éssers, és a dir, l'avenç cap a la llibertat. El fet de que la mort sigue qui porte aquest mantó durant l'enfrontament amb l'ós produeix un gran contrast. Mostra la gelosia que sent la mort al no ser sinònim de lluita o d'esperança per als seus companys de viatge.

L'ós, que està enfrontat a la mort, la mira fixament i no accepta la flor ni la deixa avançar. Aquest li talla el pas, ja que representa la força i la lluita dels refugiats per aconseguir finalitzar el seu camí i aconseguir un futur millor. Aquest també representa l'esperança, és a dir, la creença dels refugiats en la vida que els espera si aconsegueixen superar la mort i no deixar-se vèncer per ella.

Existeix un contrast molt marcat en els colors de la vegetació, és a dir, tonalitats grises i roges que representen la vida i la mort. El pas entre la vida i la mort és mínim, de la mateixa forma que en un instant canvia la vegetació de gris a roig, passant de la tristesa a l'alegria.

La direccionalitat de la imatge és d'esquerra a dreta per part de la mort i de dreta a esquerra per part de l'ós. Els seus esguards estan confrontats, per la qual cosa s'observa la unió de les dues línies en un mateix punt.

També s'observa a la part inferior, una segona línia d'on sembla que brollen els arbres.

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

Els animals observen de forma detinguda com el bosc ha finalitzat i després dels seus esforços tenen la primera oportunitat d'aconseguir ser lliures. Aquest fet, els provoca inquietud i estupefacció, ja que no han parat de caminar i de superar l'obscuritat del bosc.

En el fons negre s'observa com els troncs dels arbres van desapareixent i apareix una alteració en el terreny, és a dir, hi ha un descens. No es veu la fi del descens, la qual cosa sembla la caiguda a un precipici sense retorn. Aquest sentiment, de por cap allò desconegut, està representat per una línia corba que parteix dels animals, concretament de la girafa, continua fins la falda de la muntanya i baixa fins que s'acaba la muntanya en la part inferior de la pàgina.

El bosc fins ara, havia sigut el seu refugi, els cobria dels perills i els permetia avançar en el seu camí sense cap tipus de problema. Ara es troben al descobert i hauran de seguir el seu camí sense mirar enrere.

Tots els animals, s'hi troben a la part esquerra de la imatge, mirant d'esquerra a dreta. La seua mirada indica la direccionalitat immediata dels seus passos, és a dir cap a la dreta de la imatge en línia recta.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Refugiats emprenent el seu camí³²

S'observa com dues agrupacions de refugiats molt nombroses avancen en el seu camí cap allò desconegut tal i com ho fan els protagonistes de l'àlbum. Travessen tot tipus de llocs, és a dir, deserts, boscos, muntanyes, oceans, rius o mars. No suposa cap impediment per a ells, donat que no tenen una altra opció que seguir endavant en el seu camí.

³² https://www.eldiario.es/theguardian/mitos-crisis-refugiados_0_782522278.html

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

El descens anterior desemboca en la mar. Per aquest motiu, tots els animals ràpidament corren cap a l'aigua on s'observa de forma difusa com comencen a pujar a una mena d'embarcació de fusta. Els primers en pujar ajuden als xiquets i a la resta, ja que han d'aconseguir superar aquest viatge de forma conjunta. Destaca la figura del rinoceront, el qual s'ha quedat darrere pel seu precari estat físic. Tots els animals segueixen mantenint les seues bosses de mà i pertinences.

En aquest moment, s'hi produeix un gir quant a l'escenari, ja que el bosc obscur desapareix i continuaran a través de la mar.

La direccionalitat d'aquesta imatge és d'esquerra a dreta, destacant certs animals que ja han pujat al "cayuco" i miren de dreta a esquerra confrontant les seues mirades amb els animals que estan ajudant a pujar a l'embarcació. S'observa com el descens dels animals, està marcat per la línia recta inclinada que segueix el pendent de la muntanya.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Migrants fugint en busca d'un futur millor³³

Refugiats travessant el mar Mediterrani³⁴

Ambdós imatges mostren com no importen les condicions inhumanes en les que van a realitzar el seu viatge, sinó la desesperació per aconseguir un lloc en eixa embarcació. Molts consideren que és la seua única via per a fugir de l'infern que estan vivint.

Tal i com s'observa en la il·lustració dels animals, corren desesperats per poder seguir el seu camí cap a la llibertat.

³³https://www.elperiodicomediterraneo.com/noticias/internacional/llegadas-refugiados-octubre-superaron-nueve-meses-anteriores_959939.html

³⁴ <https://www.hispantv.com/noticias/afganistan/56786/afganistan-refugiados-sin-refugio-alemania>

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

El canvi de fons mostra el cel completament negre i la mar, de color blau obscur, molt agitada i amb moltes ones.

En la part superior apareix l'au blava volant. Damunt d'ella s'hi troba la mort, la qual està vigilant i acompanyant a l'embarcació des del cel. Novament hi ha perill, consegüentment.

En el centre apareix l'embarcació, coberta totalment per la presència de tots els animals. Aquesta embarcació orientada cap a la dreta avança amb certes dificultats a causa del mal estat de la mar. Mostra grans signes d'inestabilitat, a causa del material que la conforma i de l'excés de viatgers que porta. Els animals no tenen quasi espai per a seure, és més, estan superposats els uns sobre els altres. S'agafen als costats per a evitar caure quan es produeixen les sacsejades i intenten buscar l'equilibri aferrant-se als altres animals. Els més petits busquen consol en els seus pares que intenten protegir-los del perill i tranquil·litzar-los. La resta d'animals aparenta nerviosisme, preocupació i un estat de por com per exemple l'ós polar que no pot evitar ficar-se les mans al cap per la situació que estan vivint. Altres com el rinoceront intenten no perdre les seues pertinences pel camí.

Tots els animals estan disposats a afrontar aquesta situació crítica per tal d'aconseguir el seu objectiu, viure de forma digna i oferir un futur millor als seus fills i filles.

La direccionalitat de la imatge va unida al moviment causat per les ones. Parteix de la part inferior esquerra, seguint una línia diagonal marcada per la barca i ascendeix fins a la part superior dreta de la imatge. Les ondulacions de les ones provoquen l'alçament de l'embarcació.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Cada any milions de refugiats escullen les pasteres o els "cayucos" com a mitjà de transport per a fugir dels conflictes bèl·lics i de la pobresa. Aquest fet genera moltes morts a causa de l'emplenament massiu d'embarcacions molt inestables i poc segures.

Les màfies d'aquests països s'aprofiten de la desesperació de les persones i venen places superiors a la capacitat real. D'aquesta manera, les embarcacions, moltes vegades sofreixen naufragis ocasionats per la inestabilitat i la precarietat d'aquest tipus d'embarcacions.

Els refugiats arriben a la seua vida pensant que és l'única eixida per a fugir dels seus països a causa de la desesperació. Seguint aquesta idea, els protagonistes també decideixen fer ús d'un "cayuco" per seguir el seu camí. Viatgen en unes condicions pèssimes, sense espai ni cap tipus de protecció, però és l'única alternativa possible. Conseqüentment es produeix el naufragi.

"Cayucos" integrats per migrants.³⁵³⁶

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

³⁵https://www.eldiario.es/canariasahora/politica/CNI-cayucos-transportar-inmigrantes-Canarias_0_792670825.html

³⁶ https://www.elmundo.es/albumes/2006/05/13/cayucos_tenerife/index_4.html

A causa de la inestabilitat deli del fort onatge, l'embarcació ha bolcat i tots els animals i les seues pertinences han caigut a l'aigua.

L'embarcació, destrossada, s'ha dividit en diverses peces que alguns animals utilitzen com a flotadors per a poder mantenir-se en la superfície i no ofegar-se. D'altres, els més petits, s'aferren als seus pares o simplement als animals més adults, ja que la situació és crítica. Alguns exemples són el conillet agafat a l'ànec, o el ratolí agafat a la cabra.

En el centre de la imatge, l'ós polar amb angoixa intenta salvar al conill que es troba amb els ulls tancats cap per amunt surant en la mar.

Alguns animals com el tucà, el llop o la granota estan amb la boca oberta cridant per demanar auxili i evitar la mort.

Tots els animals, arrastrats per la corrent de les ones es desplaça d'esquerra a dreta. Destaca la figura del conill que està orientat de dreta a esquerra agafat a l'ós el qual l'arrastra cap a la dreta com la resta d'animals. Finalment l'ase i l'altre conill estan cara a cara perquè un s'agafa a l'altre.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

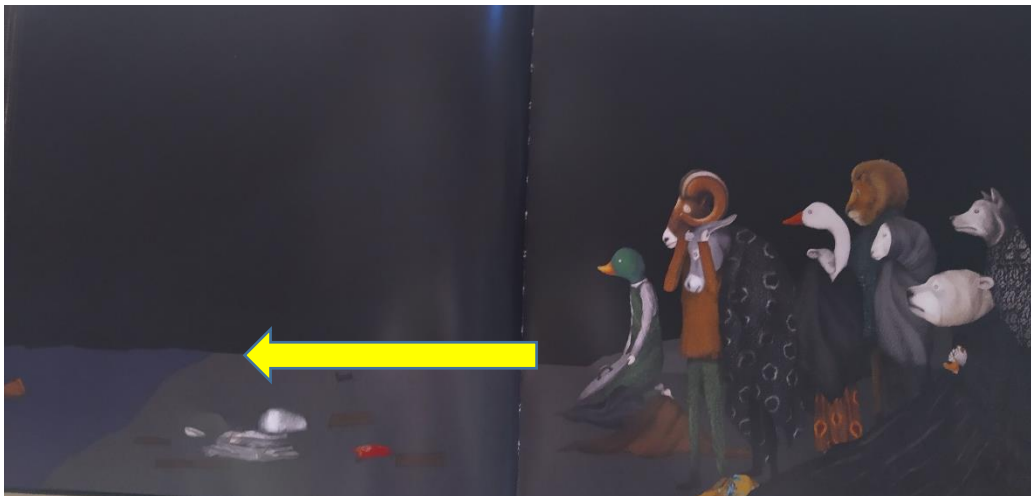

Pare intentant al seu fill d'escassa edat en un naufragi³⁷

A través de les telenotícies es mostren moltes imatges sobre el salvament d'embarcacions on els refugiats apareixen coberts amb mantes i aparentment amb un bon estat de salut. Mai es mostren imatges com aquesta, on un pare ha d'aconseguir salvar al seu fill de morir ofegat al mateix temps que salva la seua vida. Quan ens mostren les xifres de morts en un naufragi, en això es queden en xifres. No mostren imatges que puguen ferir els sentiments, però és la realitat que estan vivint milions de refugiats i refugiades.

³⁷ https://elpais.com/internacional/2015/09/13/actualidad/1442153109_732480.html

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

Després del dolorós naufragi han arribat a una mena de platja d'arena grisa.

Alguns animals com, el llop, l'ànec, la cabra, el lleó, l'ós polar, el cigne o el conillet, miren amb molta tristor i estupefacció les restes de la seua embarcació i totes les pertinences que la mar s'ha emportat endins. Tenen els seus cossos coberts per mantes per assecat-se i evitar caure malalts pel fred. L'ase molt afectat, es recolza sobre la cabra i aquest intenta consolar-lo.

Aquesta imatge mostra com han superat el naufragi, però es manté el dolor dels moments tan durs i difícils que han passat.

El fons està completament negre, hi ha un contrast entre l'arena grisa i les restes de roba i la fusta de la petita embarcació, el "cayuco".

Tots estan orientats cap a una mateixa direcció, de dreta a esquerra. Representa, l'esguard que estan realitzant cap a la situació tan difícil que acaben de viure, un naufragi.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Restes de refugiats i refugiades en la costa³⁸

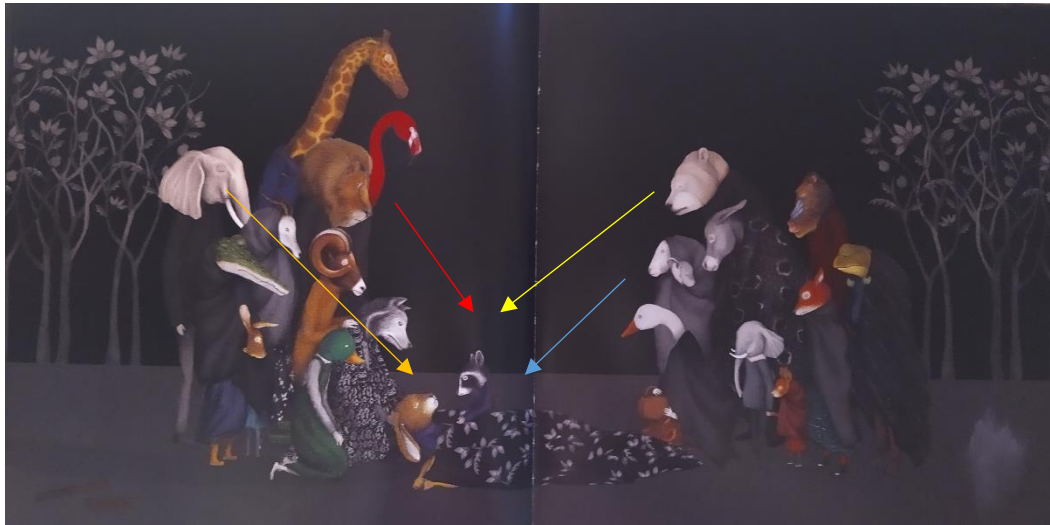
Una embarcació de migrants protegits amb armilles salvavides³⁹

Els naufragis, es produeixen per la inestabilitat de les embarcacions, en aquest cas, “cayucos”, per les condicions meteorològiques indesitjables, i per l'excés de passatgers-es. Les embarcacions, construïdes amb materials molt febles i barats no són capaces de suportar llargs viatges. Per aquest motiu, acaben afonant-se i trencant-se en diverses parts. En aquesta imatge, s'observa com les armilles salvavides estan per tota la platja. Durant el viatge aquestes armilles salvavides són l'única protecció que pot evitar la seua mort. Una vegada en la platja, els refugiats i les refugiades, els deixen a terra per poder córrer més i fugir de les autoritats, donat que són persones indocumentades en un nou país.

³⁸ https://www.eldiario.es/desalambre/personas-ahogadas-Mediterraneo-naufragio-Lampedusa_0_506749645.html

³⁹ https://elpais.com/internacional/2016/06/09/actualidad/1465484658_489311.html

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

Durant el naufragi, la figura del conill es va veure abatuda amb els ulls tancats i sense forces per a arribar a la platja, és a dir, salvar-se.

En el centre s'hi troba el conill, tapat amb una manta negra amb flor grises i amb les orelles caigudes. L'ós rentador esta acaronent-lo amb molt d'afecte. La resta d'animals, estan situats al voltant del conill amb semblant trist i preocupats pel seu estat físic. Aquests, observant la dificultat de la situació estan preparant-se per a acomiadar-se del que ha sigut el seu company de viatge.

Predomina el color negre de fons i les tonalitats grises en arbres i flors i en les peces de roba que porten els animals per a cobrir-se.

La mort no està present de forma física, però les diferents tonalitats grises de la vegetació de les peces de roba i de la manta que cobreix al conillet mostra que no està molt lluny, que segueix present.

El conill, en el centre, rep esguards de l'esquerra i de la dreta, convertint-se en el centre de l'atenció en la lectura. L'ós rentador és el que es troba més a prop.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Migrants africans sofrint un naufragi⁴⁰⁴¹

Aquestes dues imatges mostren el naufragi de migrants. Una vegada, perden la seua embarcació, lluiten per no morir ofegats en alta mar. En aquest moment, el seu viatge es veu truncat. Les seues expectatives de futur canvien completament i tan sols desitgen salvar la seua vida. Quan decideixen assumir els riscos d'emprendre el seu viatge, un d'ells és la mort.

La mort està present durant tot el viatge dels animals, és la seua companya. Assumeixen la seua presència i després del naufragi, el conill és el que no aconsegueix salvar la seua vida i és reuneix amb ella. D'igual manera, migrants perden la seua vida en naufragis i no aconsegueixen el seu propòsit, un futur millor.

⁴⁰<https://www.elheraldo.hn/inicio/1104517-465/un-muerto-y-un-ni%C3%B1o-desaparecido-en-naufragio-de-barco-de-migrantes>

⁴¹ <https://lavozdebida.wordpress.com/category/pac/>

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

El fons està completament negre però deixa entreveure la silueta d'unes muntanyes de sorra i d'un arbre sec.

La mort, present durant el naufragi, acudeix amb la seua fidel au a per el conill. La mort, subjecta delicadament el cap del conill mentre l'au es seu al costat d'ell. El conill, tombat a terra, manté les mans creuades i els ulls tancats. Aquesta dramàtica escena pareix afectar fins i tot a la mort, la qual per primera vegada mostra la curvatura de la boca cap avall, símbol de tristesa.

Així doncs, la mort amb l'ajuda de l'au s'emportarà al conill. El viatge ha acabat per a aquest protagonista.

Els cossos de la mort i de l'au semblen protegir el cos del conill amb delicadesa. Es forma un triangle a mode de refugi per al conill. A un costat es troba la mort, a l'altre l'au i a la part inferior el conill. L'atenció de l'esguard ja no va cap a la dreta, està detinguda.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

La mort d'Aylan⁴²

Aquesta imatge va tindre un gran ressò en la societat. El dia 2 de setembre de l'any 2015, el petit Aylan, de 3 anys de vida, va morir ofegat. La seua família com moltes altres va decidir fugir del perill de la guerra a través de la mar amb un bot inflable, però no van aconseguir aplegar al seu destí.

De la mateixa forma que Aylan, el conill no aconsegueix superar el naufragi ni aplegar a un nou lloc per viure dignament.

La imatge de la mort d'Aylan va recórrer els telenotícies i portals digitals de tot el món, va tindre molta repercussió. Aquest tipus d'imatges mai són mostrades per tal de no ferir la sensibilitat dels telespectadors, però, i els Drets dels Xiquets i de les Xiquetes refugiades? I els Drets Humans?

Convivim amb notícies d'aquest tipus diàriament, però quan es mostra la realitat sense cap tipus d'engany, tots ens fem les mans al cap. És necessari donar visibilitat a fets com aquests, per tal d'aconseguir que els refugiats no siguen repudiats i no atemptar contra els Drets Humans ni contra els Drets dels Xiquets i Xiquetes.

L'any 2018 en la cimera de líders polítics on es va tractar l'arribada dels migrants a Europa, es van posar de manifest plans d'actuació per aturar l'arribada de migrants a les costes. Principalment,

⁴² <https://www.rtve.es/alicarta/videos/telediario/ano-despues-muerte-del-pequeno-aylan-parte-su-familia-ahogados-cuando-intentaba-alcanzar-europa/3709187/>

van considerar la creació de 'plataformes regionals de desembarcament'⁴³. Aquestes limitaven l'entrada de migrants atemptant contra el drets humans i negant la protecció a aquestes persones que es troben en una situació de vulnerabilitat com el petit Aylan. Les morts de refugiats i refugiades en les costes europees són una realitat, però no es busca una solució vertadera sinó una solució dissuasiva. Segueixen mantenint als refugiats fora de les fronteres i negant-los el dret a la llibertat i a la seguretat de la seua persona .

Imatge de la mort d'Aylan representant la problemàtica dels refugiats⁴⁴

En l'àmbit acadèmic, aquestes situacions on el principal protagonista és la mort i la lluita dels migrants es pot tractar a través d'àlbums com *Migrants* o també fent ús d'eines com els còmics. El còmic *Zenobia*⁴⁵ (2018) de Morten Dürr i Lars Horneman, editat per Barbara Fiore mostra la valentia d'una xiqueta siriana anomenada Amina. A través de les il·lustracions del còmic, aconseguix mostrar fidelment allò que senten els xiquets i les xiquetes refugiades durant els bombardejos i situacions de perill. Amina tal i com ho va sofrir Aylan, mor en un naufragi, perdent també la seua lluita particular.

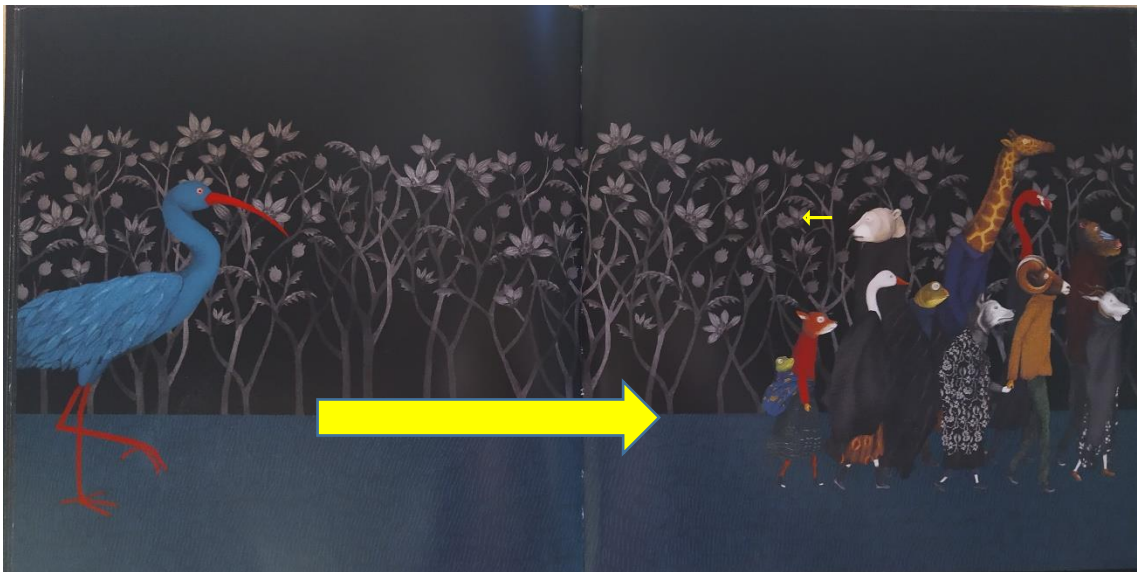

⁴³ <http://blogs.infolibre.es/alrevesyalderecho/?tag=refugio>

⁴⁴ https://eldoce.tv/mundo/arte-que-duele-dibujantes-lloraron-al-nino-de-la-playa_4925

⁴⁵ <http://revistababar.com/wp/zenobia/>

IMATGE

ANÀLISI DE LA IMATGE

Després de viure la mort del conill, els animals decideixen emprendre de nou el seu camí per aconseguir allò que amb tantes ganes desitgen.

Durant el seu camí, tornen a aparèixer de l'herba les flors i els arbres però sense cap color, totalment grisos. Continuen caminant cap endavant però l'ós polar torna la vista enrere i observa la fidel companya de la mort, l'au blava. Aquesta, està seguint-los en la continuació del seu camí, la qual cosa fa indicar que no serà fàcil i que encara hauran d'enfrontar-se a moltes situacions adverses.

L'au està orientada d'esquerra a dreta seguint els passos de la resta d'animals que també estan orientats de la mateixa forma, però evidencien l'avenç cap a la següent pàgina. Consegüentment la direccionalitat és d'esquerra a dreta. I està marcada a més, pel terra i la línia de les plantes, línies horitzontals com el camí dels animals.

Destaca la figura de l'ós, l'únic animal que descobreix a l'au i està orientat de dreta a esquerra.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Refugiats seguint el seu camí⁴⁶

Els animals, com els refugiats i les refugiades sirians o procedents de qualsevol altre conflicte bèl·lic, caminen cap al seu destí, un nou país i una nova vida. Cada vegada estan més prop d'aconseguir el seu propòsit. No es donen per vençuts en la seua lluita i no permetran que ningú s'interpose en el seu camí.

IMATGE

ANÀLISI IMATGE

Finalment, l'agrupació d'animals aconsegueix aplegar al seu destí, una nova llar.

A l'esquerra de la imatge s'observa com els animals observen amb joia segons ens mostren els seus llavis obrint un somriure, en la direcció de l'arbre ple de flors roges que tenen enfront. Aquest arbre contrasta amb els que els han acompanyat durant tot el seu camí, grisos i sense cap tipus de color. El conillet i la resta d'animals no es creuen que ho hagen aconseguit després de sofrir tantes situacions angoixants plenes de contratemps i tristor.

El començament dels arbres coberts totalment per flors roges marquen el seu nou camí per descobrir, el de la llibertat i la felicitat.

Tots els animals estan orientats en la mateixa direcció, d'esquerra a dreta. Els animals miren en eixa direcció acolorida, vital. Tots observen la fi del seu camí. Aquesta direccionalitat està marcada per una línia corba que va des de la girafa, passa per tots els animals i aplega fins al conill, el qual mira cap a dalt.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

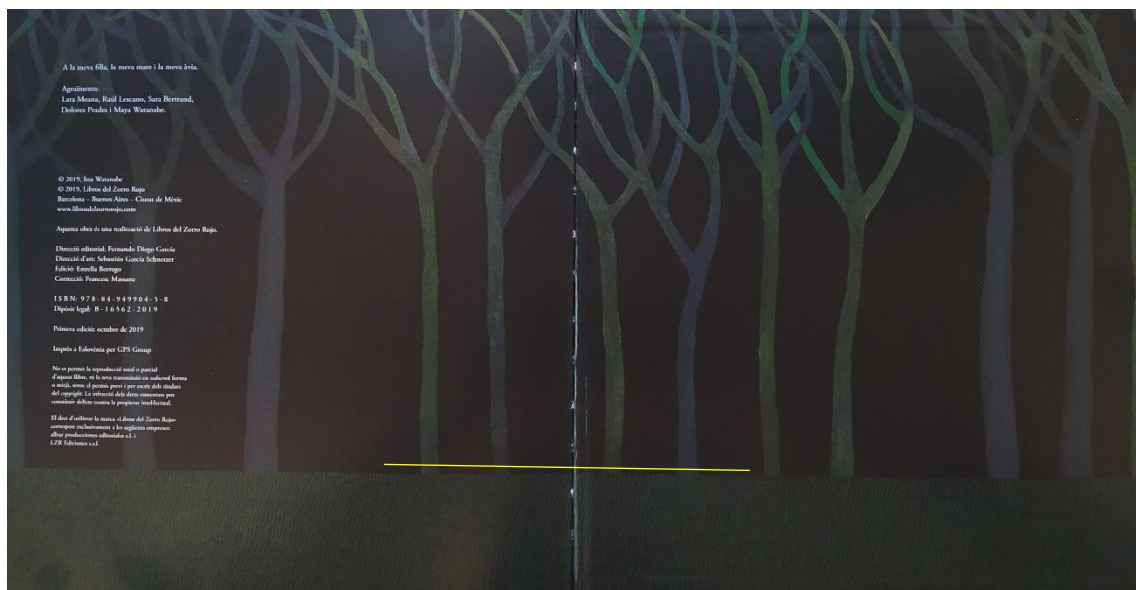
⁴⁶ <https://bernatxo.wordpress.com/2016/08/12/refugiados/>

Pare i fill aplegant a un nou destí⁴⁷

L'alegria dels animals al veure finalitzat el seu camí mostra un somni complert. En aquesta imatge es pot observar en l'expressió del pare i del seu fill, la felicitat. Han aconseguit ser acceptats en un nou país després d'un llarg camí. Aquest fet, marca l'inici d'una nova vida sense guerres ni morts on poder viure en pau.

IMATGE

ANÀLISI IMATGE

Les imatges de les guardes anteriors i posteriors és la mateixa. Inicialment, s'observa el fons fosc, sense cap tipus de tonalitat clara que il·lumina la imatge. Aquest fons està format per una mena d'arbres sense fulles que es van enredant i unint per tal de dificultar la visió i provocar la sensació

⁴⁷ https://www.lasexta.com/noticias/internacional/alemania-bienvenida-cientos-refugiados-munich_20150905572922d76584a80f945f01f1.html

"d'empresonament". A més a més, el fet que no s'aprecie la fi dels arbres mostra sentiments d'angoixa i d'inquietud.

En la part baixa, s'hi observa herba de color verd obscur perfectament alineada sense cap tipus de flor. Crida l'atenció, que els arbres no es troben immersos en l'herba sinó que es troben en dues seccions diferents. No tenen fulles. Podem deduir l'estació de l'any, hivern.

D'una banda s'observen els arbres que podrien pertànyer a un bosc i d'altra banda, l'herba que podria formar part d'un prat.

TEXT

A la meva filla, la meva mare i la meva àvia.

Agraïments:

Lara Meana, Raúl Lescano, Sara Bertrand, Dolores Prades i Maya Watanabe.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Bosc de Foyers

Recuperem el nostre imaginari literari dels boscos: allò desconegut, per exemple a partir d'imatges que hem vist al cinema com aquesta fotografia.